

**ตรรกะแห่งจินตนาการของมิกิ คิโยชิ: การแปลและการสืบสอบ
พัฒนาการของปรัชญาสำนักเกียวโตรุ่นที่สอง***

**Miki Kiyoshi's Logic of Imagination: A Translation
and Investigation of the Development of Second
Generation of the Kyoto School Philosophy**

สรายุทธ เลิศปัจฉิมนันท์¹, รัตน์จิต ทองเปรม², และ ปาจารย์ หวังรุ่งกิจ³
Sarayuddha Lhaspajchimanandh¹, Ratjit Thongprem², and Pajaree Wangrungki³

^{1,3}สาขาวิชาสหวิทยาการ, ²สาขาวิชาภาษาญี่ปุ่น

^{1,3}Department of Interdisciplinary Studies, ²Department of Japanese

^{1,2,3}คณะมนุษยศาสตร์

^{1,2,3}School of Humanities

^{1,2,3}มหาวิทยาลัยหอการค้าไทย

^{1,2,3}University of the Thai Chamber of Commerce

บทคัดย่อ

บทความนี้นำเสนอภูมิหลังโครงการทางปรัชญาของมิกิ คิโยชิ ผ่านการแปลบทเกริ่นนำของตรรกะแห่งจินตนาการ โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อสืบสอบถึงพัฒนาการของปรัชญาสำนักเกียวโตในรุ่นที่สอง ซึ่งทำให้พบว่า มิกิ คิโยชิ พัฒนาแนวคิดทางปรัชญาจากรากฐานของนิชิตะ คิตะโรบนจุดยืนเดียวกัน คือ ต้องการสร้างระบบความคิดในทางปรัชญาเพื่อแสดงถึงเอกภาพของอัตวิสัยและภววิสัย แต่ตรรกะแห่งจินตนาการของมิกิ นั้นนำเสนอในแนวทางที่แตกต่างจากนิชิตะ คิตะโร ด้วยพยายามก้าวข้ามกรอบความเป็นนามธรรมมาสู่วิธีการที่เป็นรูปธรรมผ่าน

* บทความนี้ได้รับทุนสนับสนุนการวิจัยมหาวิทยาลัยหอการค้าไทย

มโนทัศน์ที่สำคัญ ได้แก่ มายาคติ ระบบ เทคโนโลยี และประสบการณ์ ทั้งนี้ส่งผลให้
ปรัชญาสำนักเกียวโตในรุ่นที่สองได้พัฒนารากฐานไปเชื่อมโยงกับกระบวนทัศน์
ของสังคมศาสตร์บนพื้นฐานของปรัชญาญี่ปุ่นสมัยใหม่

คำสำคัญ: ตรรกะแห่งจินตนาการ, ปรัชญาสำนักเกียวโต, พัฒนาการปรัชญาญี่ปุ่น

Abstract

This article presents the background of Miki Kiyoshi's Philosophical project by translating the introduction of "logic of imagination", with the aim of investigating the development of the second generation of the philosophy of the Kyoto School. It is noted that Miki Kiyoshi developed a philosophical concept, similar to Nishida Kitaro, based on the creation of a philosophical thinking system to show the unity of the subjective and objective. However, Miki's approach to the logic of imagination is presented differently from Nishida, attempting to transcend the abstract to a more concrete approach through key concepts such as 1) Myth, 2) Systems, 3) Technology, and 4) Experience. As a result, the second generation of the philosophy of the Kyoto School developed its foundation to link with the social science paradigm based on modern Japanese philosophy.

Keywords: Logic of Imagination, Philosophy of the Kyoto School, Development of Japanese Philosophy

บทนำ

เมื่อกล่าวถึงปรัชญาญี่ปุ่นสมัยใหม่ (Modern Japanese philosophy) โดยมากจะหมายถึงปรัชญาแห่งสำนักเกียวโต (the philosophy of the Kyoto School) ซึ่งมีนิชิตะ คิตะโร (Nishida Kitaro 1870-1945) เป็นหมุดหมายสำคัญ ในฐานะบิดาแห่งปรัชญาญี่ปุ่นสมัยใหม่ และเป็นผู้ก่อตั้งสำนักปรัชญาแห่งเกียวโต ร่วมกับทานะเบะ ฮาจิเมะ (Tanabe Hajime 1885-1962) ในแง่นี้จึงกล่าวได้ว่า นิชิตะและทานะเบะต่างก็เป็นนักปรัชญาแห่งสำนักเกียวโตในรุ่นที่หนึ่ง ทั้งสองจึงถือเป็นผู้วางรากฐานทางปรัชญาให้แก่ญี่ปุ่นทั้งระบบ ส่งผลให้เกิดการพัฒนาแนวคิดและกระบวนทัศน์ทางปรัชญาในญี่ปุ่นเรื่อยมา จนถึงขั้นมีคำกล่าวที่ว่า “ปรัชญาใหม่ ๆ สำหรับญี่ปุ่นในภายภาคหน้าล้วนแล้วแต่ต้องผ่านการเผชิญกับรากฐานของปรัชญาสายนิชิตะก่อนถึงจะเกิดขึ้นมาได้” (Miki, n.d. cited in Krummel, 2016: 23) โดยคำกล่าวนี้มาจาก มิกิ คิโยะชิ (Miki Kiyoshi 1897-1945) ซึ่งต่อมาได้ถูกยอมรับให้เป็นหนึ่งในนักปรัชญาสำนักเกียวโตรุ่นที่สอง

คำกล่าวของมิกินั้นถึงแม้จะฟันธงสมัยของเขาไปแล้วก็ตาม แต่หากพิจารณาถึงการขยายขยายกระบวนทัศน์ของปรัชญาญี่ปุ่นสมัยใหม่และร่วมสมัยที่ดำเนินมาถึงปัจจุบันก็ไม่เกินเลยไปนักที่จะยอมรับและเห็นด้วยไปกับคำกล่าวของมิกิ ส่วนในทางกลับกันตัวของมิกิเองก็ได้รับการกล่าวถึงในหมู่นักปรัชญาสำนักเกียวโตเช่นกันว่า “เป็นลูกศิษย์คนสำคัญที่สุดของนิชิตะ” (Krummel, 2016: 13) ดังนั้นหากจะเปรียบนิชิตะเป็นดังหมุดหมายแรกของการศึกษาค้นคว้าปรัชญาสำนักเกียวโตซึ่งเป็นภาพแทนของญี่ปุ่นสมัยใหม่แล้ว การขยับหมุดหมายหรือขยายประเด็นมาสู่การศึกษาปรัชญาสำนักเกียวโตในรุ่นที่สองโดยตั้งต้นจากปรัชญาของมิกิก็ย่อมมีนัยสำคัญอย่างมิอาจปฏิเสธได้เช่นกัน

¹ นอกจากนี้มิกิยังได้ศึกษาร่ำเรียนปรัชญาจากทานะเบะ แล้วยังได้มีโอกาสไปศึกษาร่ำเรียนปรัชญาจากไฮเด็กเกอร์โดยตรงถึงเมืองไฟร์บูร์ก (Freiburg) ส่วนประวัติอื่น ๆ โดยสังเขป ดูเพิ่มได้ใน ‘ญี่ปุ่นที่ไร้ซึ่งปรัชญา: บทแปลและบทวิเคราะห์ยุคสมัยในทัศนะของมิกิ คิโยะชิ’ (สรายุทธ เลิศปัจฉิมนันท์ และรัตเนจิต ทองเปรม, 2565)

ยิ่งไปกว่านั้น จากการทบทวนองค์ความรู้ด้านปรัชญาญี่ปุ่นในประเทศไทย ผ่านงานวิจัยเชิงสังเคราะห์ได้ทำให้พบว่า สถานภาพของการศึกษาปรัชญาญี่ปุ่นในประเทศไทยตั้งแต่ปี พ.ศ. 2460-2560 นั้นยังไม่มีมีความก้าวหน้าเท่าใดนัก เนื่องจากปรากฏนักปรัชญาเพียง 6 รายนามเท่านั้นที่ถูกศึกษาในประเทศไทย ได้แก่ โดเจ็น, รินไซ, ชินรัน, ชูสุกิ ตี.ที., ฟุคุซาวะ ยุคิจิ, และ วะสึจิ เทะสึโร (สรายุทธ เลิศปัจฉิมนันท์, 2561: ก) ส่วนปรัชญาของนิชิตะ คิตะโร เพิ่งมีการศึกษาและเผยแพร่ในสาขาวิชาการภาษาไทยเป็นครั้งแรกในปี พ.ศ. 2561

อีกทั้งข้อค้นพบดังกล่าว ยังมีความสอดคล้องกับสถานภาพของแวดวงญี่ปุ่นศึกษาในประเทศไทย ซึ่งมีการศึกษาแนวโน้มและความก้าวหน้าผ่านงานวิจัยเชิงสังเคราะห์เช่นกัน โดยผลการวิจัยชี้ให้เห็นว่าองค์ความรู้ในด้านญี่ปุ่นศึกษาของไทยแม้จะมุ่งศึกษาประเด็นที่เกี่ยวกับ ภาษา วัฒนธรรม เศรษฐกิจ สังคม การเมือง และเทคโนโลยี แต่เมื่อพิจารณาอย่างเป็นองค์รวมแล้วกลับพบว่ายังไม่มีมีการมุ่งเน้นสร้างความรู้ความเข้าใจถึงแนวคิดของญี่ปุ่นที่เกี่ยวข้องกับสังคมวิทยาหรือมานุษยวิทยาในเชิงลึก (สรัญญา คงจิตต์, 2554: 89; 2556: 34-37)

ด้วยเหตุนี้ เมื่อพิจารณาถึงสถานภาพดังกล่าวทั้งในแง่ของปรัชญาญี่ปุ่นและญี่ปุ่นศึกษาด้วยกันจะ พบว่า ในด้านองค์ความรู้ของปรัชญาญี่ปุ่นนั้นไม่เคยปรากฏการศึกษาของมิกิ คิโยะชิมาก่อน ขณะที่ในด้านญี่ปุ่นศึกษาเองก็มีความต้องการเพิ่มพูนองค์ความรู้ที่จำเป็นต่อการสร้างความเข้าใจถึงแนวคิดของญี่ปุ่นในเชิงลึก การศึกษาปรัชญาของมิกิครั้งนี้จึงถือเป็นการขยายขอบข่ายองค์ความรู้ในกลุ่มนักปรัชญาสำนักเกียวโต รวมถึงเป็นการตอบสนองต่อแนวโน้มของญี่ปุ่นศึกษาที่ต้องการศึกษาแนวความคิดของญี่ปุ่นในเชิงลึก โดยการสืบสอบร่องรอยของพัฒนาการที่มิกิได้ทำการปรับกระบวนทัศน์มาจากปรัชญาสำนักเกียวโตรุ่นที่หนึ่งผ่านการพิจารณาภูมิหลังทางความคิดของมิกิตามที่ปรากฏใน *'บทเกริ่นนำตรรกะแห่งจินตนาการ'* ซึ่งเป็นบทใหม่โรงโครงการทางปรัชญาที่สำคัญของเขา

ตรรกะแห่งจินตนาการของมิกิ นอกจากจะเป็นการเสนอมโนทัศน์สำคัญของเขาแล้ว ยังเป็นโครงการที่พยายามแก้ไขปัญหาคลุ่มเคลือบปะในปรัชญาของนิชิตะ คิตะโร โดยพยายามลดทอนความเป็นอภิปรัชญาในปรัชญาของนิชิตะให้มา

ผู้ภววิทยาที่วางอยู่บนรากฐานของชีวิตและความเป็นจริงที่จับต้องเป็นรูปธรรม ได้มากขึ้น ซึ่งนับว่าบทบาทของมิกินั้นเป็นไปในการทำงานเดียวกับไฮเด็กเกอร์ที่ทำการปรับกระบวนการทัศน์ในปรัชญาตะวันตกแต่เดิมที่วางรากฐานอยู่บนอภิปรัชญาของกรีก ให้มาสู่มุมมองของภววิทยาขั้นมูลฐาน (fundamental ontology) อย่างไรก็ดีตามสิ่งที่มิกิทำคือการเชื้อเชิญให้วนกลับไปสำรวจปัญหาที่เกิดขึ้นในปรัชญาของนิชิตะ ซึ่งวางกรอบคิดอยู่บนมโนทัศน์ตรรกะของแห่งหน (logic of basho, logic of place) แต่ข้อเสนอเรื่องแห่งหนของนิชิตะนั้นันถึงที่สุดแล้วก็อยู่บนข้อเสนอเรื่องความว่างแห่งหนนั้น ๆ บางครั้งจึงถูกเรียกว่าตรรกะแห่งความไม่มี (logic of nothingness)

ด้วยเหตุนี้จึงมีการตั้งข้อสังเกตว่าแนวคิดทางอภิปรัชญาของนิชิตะได้ก่อให้เกิดปัญหาในหลายประเด็น โดยเฉพาะอย่างยิ่งปัญหาเรื่องการอุปบัติและดำรงอยู่ของสรรพสิ่ง จากการที่เขาได้เคยเสนอไว้ว่าการอุปบัติและการดำรงอยู่อยู่ในแง่ของความเป็นจริงนั้นไม่ใช่สิ่งที่จะอธิบายผ่านมโนทัศน์ความเป็นสาเหตุหรือจากการพิจารณาคักยภาพของสรรพสิ่ง นั่นเพราะสรรพสิ่งได้อุบัติขึ้นจากวัฏจักรที่ทำให้การอุปตินั้นเป็นความว่าง ซึ่งทำให้คำอธิบายของนิชิตะมีลักษณะเป็นข้อเสนอเชิงวิชาการที่มีความใกล้เคียงกับแนวคิดทางอภิปรัชญาในพุทธปรัชญามหายาน (Inagaki, 1993: 299)

อย่างไรก็ดี ข้อสังเกตถึงปัญหาดังกล่าวตามที่ปรากฏในปรัชญาของนิชิตะ ไม่ได้เป็นแค่ประเด็นทางอภิปรัชญาที่ถูกนำมาพิจารณาโดยนักวิชาการในยุคหลังเท่านั้น แต่เมื่อย้อนกลับไปในช่วงเวลาที่นิชิตะยังมีชีวิตอยู่ร่วมสมัยกับมิกิ ตัวของมิกิเองก็ตระหนักได้ถึงความเป็นนามธรรมที่อาจจะเป็นปัญหาในงานของนิชิตะ จึงนำมาสู่ความต้องการสร้างแนวคิดทางตรรกะขึ้นมาใหม่ให้มีความเป็นรูปธรรมมากกว่า 'ตรรกะของแห่งหน' ของนิชิตะ ซึ่งถึงที่สุดแล้วมิกิจึงกล่อมเกลานแนวคิดของเขามาเป็นโครงการ 'ตรรกะแห่งจินตนาการ' โดยมิกิใช้คำว่า 'ตรรกะ' ในแง่มุมมองของ 'ศักยภาพทางความคิด' ส่วนคำว่า 'จินตนาการ' คือ 'ผลรวมของมายาคติที่ถูกประกอบสร้างจากปรากฏการณ์อันเป็นรูปธรรม' อีกทั้งยังเกี่ยวพันกับจิตสำนึกตัวตน สังคม และสภาพแวดล้อม ด้วยเหตุนี้มิกิจึงยืนยันว่าเป็นตรรกะแห่งจินตนาการ มีความเป็นรูปธรรมและเป็นปรัชญาเชิงปฏิบัติมากกว่าที่จะมีสถานะเป็นอภิปรัชญา

และหากต้องการเข้าใจถึงที่มาที่ไปในปรัชญาของมิกิตลอดจนความพยายามแก้ไข ปัญหาที่สืบเนื่องมาจากปรัชญาสำนักเกี่ยวโตรุ่นที่หนึ่งด้วยแล้ว การทำความเข้าใจ ถึงภูมิหลังทางความคิดของเขาตามที่ปรากฏให้เห็นใน ‘บทเกริ่นนำตรรกะแห่ง จินตนาการ’ ก็นับว่าเป็นสิ่งจำเป็น

ฉะนั้น จากที่มาและความสำคัญดังกล่าว การวิจัยนี้จะนำเสนอปรัชญา ของมิกิโดยแบ่งเป็นสองภาคส่วน ได้แก่ การทบทวนปรัชญานิพนธ์ของมิกิด้วย การนำเสนอบทแปล เพื่อทำความเข้าใจถึงภูมิหลังโครงการทางปรัชญาที่มิกิดำเนิน การในชื่อ “ตรรกะแห่งจินตนาการ” (『構想力の論理』 หรือ the Logic of Imagination) และส่วนที่สองคือการสืบสอบพัฒนาการของปรัชญาสำนักเกี่ยวโต และนำเสนอบทวิเคราะห์การปรับกระบวนทัศน์ ซึ่งการนำเสนอในสองภาคส่วนนี้ นอกจากจะเป็นประโยชน์ต่อการศึกษาระดับปริญญาโทโดยตรงแล้ว ยังช่วย เพิ่มพูนการแปลเอกสารทางปรัชญาขั้นปฐมภูมิที่เป็นประโยชน์ต่อแวดวงญี่ปุ่นศึกษา ด้วยเช่นกัน

วัตถุประสงค์

1. เพื่อทบทวนภูมิหลังทางความคิดของมิกิ คิโยะชิ และนำเสนอการแปลบท เกริ่นนำตรรกะแห่งจินตนาการ
2. เพื่อสืบสอบพัฒนาการของปรัชญาสำนักเกี่ยวโต และวิเคราะห์ลักษณะ ของการปรับกระบวนทัศน์ที่เกิดขึ้นในปรัชญาเกี่ยวโตรุ่นที่สอง

ขอบเขตการวิจัย

การวิจัยนี้มุ่งศึกษารวมนิพนธ์ของมิกิ คิโยะชิ เล่มที่ 8 ว่าด้วยตรรกะแห่ง จินตนาการ โดยกำหนดขอบเขตของการศึกษาวิจัยไว้ที่บทเกริ่นนำ เพื่อนำเสนอ การแปล การสืบสอบพัฒนาการ และการวิเคราะห์ภูมิหลังที่เกี่ยวข้องกับการ ปรับกระบวนทัศน์ของปรัชญาสำนักเกี่ยวโตจากรุ่นที่หนึ่งมาสู่รุ่นที่สอง

วิธีดำเนินการวิจัย

1. ศึกษาภูมิหลังและความสำคัญของปัญหา
2. ทบทวนและแปลปรัชญานิพนธ์ของมิกิ คิโยะชิ
3. นำเสนอผลการวิจัยผ่านการสืบสอบและวิเคราะห์ด้วยบทแปล
4. สรุปและอภิปรายผล

ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับการวิจัย

1. เพิ่มพูนการแปลเอกสารชั้นปฐมภูมิของปรัชญาญี่ปุ่นสมัยใหม่จากภาษาญี่ปุ่นมาสู่ภาษาไทย
2. ผลการศึกษาวิจัยสามารถสนับสนุนองค์ความรู้ที่จำเป็นต่อการสร้างความเข้าใจถึงแนวคิดของญี่ปุ่นเชิงลึกทั้งในด้านปรัชญาญี่ปุ่นและญี่ปุ่นศึกษา
3. ข้อค้นพบจากการศึกษาวิจัยสามารถนำไปสู่ความเข้าใจเกี่ยวกับการปรับกระบวนการที่เกิดขึ้นในพัฒนาการของปรัชญาสำนักเกียวโต

การทบทวนปรัชญานิพนธ์ของตรรกะแห่งจินตนาการ: บทแปล²

แปลจากต้นฉบับภาษาญี่ปุ่น 「構想力の論理」

บทเกริ่นนำ ใน『三木清全集 第八卷』ฉบับ 岩波書店刊

กรกฎาคม ค.ศ. 1939 มิกิ คิโยะชิ เขียน ณ กรุงโตเกียว

ข้อเสนอเกี่ยวกับตรรกะแห่งจินตนาการที่เผยแพร่สู่บรรณพิภพ ณ ที่นี้ ในเล่มที่หนึ่งนั้น คือสิ่งที่เคยสติพิมพ์เป็นบทความชุดต่อเนื่องในวารสาร ‘ความคิด’ (วารสารชิโซ Shisou 『思想』) หลังจากนั้นได้มีเหตุอันน่าปการที่ทำให้ต้องหยุดเขียนลงด้วยความรู้สึก เมื่อข้าพเจ้าหมายมั่นจะกลับมาเขียนต่ออีกครั้งจึงรู้สึกถึงความจำเป็นในการรวบรวมบทความสามชิ้นแรกที่เคยตีพิมพ์ไปแล้วก่อนหน้ามารวมพิมพ์เป็นเล่มหนึ่งเพื่อผู้อ่าน แต่ที่ยิ่งไปกว่านั้นก็เพื่อตัวข้าพเจ้าเองด้วยเช่นกัน บทความ

² บทแปลนี้เป็นส่วนหนึ่งของโครงการวิจัยตรรกะแห่งจินตนาการของมิกิ คิโยะชิ โดยคณะผู้วิจัยทำการแปลและจัดเกลาสำนวนจากบทเกริ่นนำใน ‘ตรรกะแห่งจินตนาการ เล่มที่ 1’ ฉบับภาษาญี่ปุ่นตีพิมพ์ครั้งแรกเดือนกรกฎาคม ปีโชวะ 14

เหล่านั้นเดิมแล้วถูกเขียนในรูปแบบของบันทึกการวิจัย แต่กระนั้นข้าพเจ้าก็ตัดสินใจตีพิมพ์เผยแพร่ตามต้นฉบับเดิมโดยปรับปรุงแก้ไขเพียงเล็กน้อยเท่านั้น คำอธิบายที่เสนอนี้เป็นระบบซึ่งมีความสมบูรณ์แบบนั้น จะเริ่มต้นได้ก็ต่อเมื่องานวิจัยนี้ดำเนินจนแล้วเสร็จ ส่วนข้อเสนอนี้ ในเบื้องต้นจะทำการอธิบายถึงรูปแบบในเชิงปรากฏการณ์วิทยา หลังจากนั้นจึงค่อยทำการอธิบายต่อถึงรูปแบบในเชิงตรรกะที่ถ่องแท้

เพื่อเป็นการวางแนวทางให้แก่ผู้อ่านถึงบรรดาข้อเสนอนี้ที่ค่อนข้างซับซ้อนอยู่บ้างในงานเขียนชิ้นนี้ที่ถูกเขียนไว้เป็นบันทึกการวิจัยตั้งแต่แรก ข้าพเจ้าจึงคิดว่าในบทความนี้ควรมีการกล่าวให้เห็นอย่างรวบรัดว่าเจตจำนงของข้าพเจ้านั้นอยู่ที่ไหน แม้ว่านั่นจะเป็นแค่เพียงการกล่าวสรุปภูมิหลังทางความคิดในระยะหลังของข้าพเจ้าเอง แต่แน่นอนว่าจากนี้ไปเมื่อได้เขียนงานนี้ต่อไปเรื่อย ๆ ก็ย่อมมีการพัฒนาเปลี่ยนแปลงเกิดขึ้นต่อแนวทางของข้าพเจ้า ซึ่งนั่นเป็นเรื่องธรรมดาสำหรับข้าพเจ้าที่มีอุปนิสัยชอบคิดไปเขียนไปมากกว่าที่จะคิดก่อนแล้วค่อยลงมือเขียน

หลังจากที่ก่อนหน้านี้ข้าพเจ้าได้ตีพิมพ์ *‘ปรัชญาประวัติศาสตร์’* (『歴史哲學』 ตีพิมพ์ ค.ศ. 1932) สิ่งทีวนเวียนอยู่ในความคิดของข้าพเจ้าอยู่ตลอดก็คือประเด็นปัญหาระหว่างความเป็นภววิสัยกับความเป็นอัตวิสัย ความเป็นเหตุผลกับความไร้เหตุผล ความรู้กับผัสสะ ในแง่ที่ว่าจะผสานเข้าหากันได้อย่างไร ยามนั้นเองข้าพเจ้าได้กำหนดประเด็นปัญหานี้ให้จำเพาะเป็นปัญหาในเรื่องเอกภาพของตรรกะกับพิชาน (logos and pathos) ซึ่งการวิเคราะห์ห้วงค์ประกอบในทางตรรกะและในทางพิชาน ในแง่ของประวัติศาสตร์ทั้งหมดโดยอภิปรายถึงเอกภาพในเชิงวิชาวิชานั้นถือเป็นการหลักของข้าพเจ้า รวมถึงสถานการณ์ในช่วงนี้ที่ถูกชี้ให้เห็นอย่างมีนัยสำคัญจากรวมบทความของข้าพเจ้าเรื่อง *‘ตำแหน่งแห่งที่ของมนุษย์ในวิกฤตการณ์’* (『危機に於ける人間の立場』 รวมพิมพ์ ค.ศ. 1933) ถึงแม้ข้าพเจ้าจะมุ่งเน้นประเด็นสำคัญไปที่ความเป็นเหตุผลกับสิ่งที่ขึ้นกับตรรกะก็ดี หากแต่อรรถภาวะ สภาวะภายใน และสิ่งที่ขึ้นกับพิชานนั้นก็นับเป็นปัญหาที่ยากจะหลีกเลี่ยงสำหรับข้าพเจ้าอยู่เรื่อยมานั้นจึงเป็นเหตุผลว่าเหตุใดที่ปาสคาลยึดโยงกับข้าพเจ้า (*การศึกษาวิเคราะห์มนุษย์ในทัศนะของปาสคาล* ตีพิมพ์ ค.ศ. 1926) รวมถึงการที่ไฮเดกเกอร์มีอิทธิพลต่อ

ข้าพเจ้าก็เช่นกัน แม้ในตอนที่ข้าพเจ้าหันเหความสนใจแต่เดิมจากปรัชญา ประวัติศาสตร์มาอุทิศให้กับการวิจัยวัตถุนิยมเชิงประวัติศาสตร์ (*วัตถุนิยมเชิงประวัติศาสตร์จิตสำนึกร่วมสมัย* 『唯物史觀と現代の意識』 ตีพิมพ์ ค.ศ. 1928) และสิ่งเดียวกันนี้ก็เกิดขึ้นภายในจิตใจของข้าพเจ้าเมื่อพยายามแสวงหารากฐานแห่งความเป็นมนุษย์ในวัตถุนิยมเชิงประวัติศาสตร์ ด้วยความต้องการของตัวข้าพเจ้าเองที่จะไม่ละเลยสิ่งที่ขึ้นกับพิชานเพียงเพราะไปสนใจแต่สิ่งที่ขึ้นกับตรรกะ แต่ในอีกทางก็ไม่หลงลืมสิ่งที่ขึ้นกับตรรกะเพียงเพราะไปสนใจแต่สิ่งที่ขึ้นกับพิชาน ซึ่งที่สุดแล้วจึงมาถึงจุดที่ข้าพเจ้าเรียกร้องในรูปแบบที่ยึดมั่นต่อมนุษยนิยม กล่าวคือ เป็นการก้าวจากมานุษยวิทยามาสู่มนุษยนิยม ซึ่งการเผยให้เห็นถึงช่วงเวลานั้นได้ถูกรวบรวมไว้ในบทวิพากษ์ของข้าพเจ้า คือ *'ทฤษฎีวิวัฒนาการเชิงมานุษยวิทยา'* (『人間學的文學論』 ตีพิมพ์ ค.ศ. 1934)

ดังที่กล่าวไปแล้วนั้น การคิดว่าเอกภาพของตรรกะกับพิชานเป็นเอกภาพในเชิงวิภาษวิธี ในฐานะเอกภาพของสิ่งคู่ตรงข้าม ต่อให้ไม่ใช่ข้อผิดพลาด แต่ตัวข้าพเจ้าเองกลับรู้สึกอยู่เสมอว่ามันเป็นแบบแผนมากเกินไป ข้าพเจ้าก็เป็นคนหนึ่งซึ่งเกิดความรู้สึกเป็นปฏิปักษ์ต่อการที่วิภาษวิธีถูกจัดตั้งโดยมือของคนจำนวนมาก ด้วยการทำให้เป็นรูปแบบนิยม (formalism) ประเภทหนึ่งและกล่าวว่าเป็นตรรกวิทยาแบบแผนใหม่ ซึ่งถือเป็นแนวคิดฉวยโอกาส (opportunism) ถึงแม้สิ่งที่ขึ้นกับตรรกะและสิ่งที่ขึ้นกับพิชานจะถูกรวมเป็นเอกภาพในเชิงวิภาษวิธี ทว่าจะพบเอกภาพดังกล่าวนั้นอย่างเป็นทางการได้ทีไหน การสังเคราะห์ที่ก้าวข้ามโครงสร้างในทางตรรกะทั่วไปเช่นนั้นได้ส่งผลต่อความเป็นจริง ณ ที่ไหน ข้าพเจ้าไขว่คว้าหาคำตอบนี้และตระหนักถึงเรื่องที่ยากยิ่งของกระบวนการผสมผสานความรู้และผัสสะให้เป็นพลังแห่งจินตนาการ ซึ่งนำมาสู่แนวคิดเรื่องตรรกะแห่งจินตนาการ ด้วยเหตุนี้ ข้าพเจ้าจึงเริ่มเขียนบันทึกการวิจัยชิ้นนี้ (ใน *'วารสารความคิด'* เดือนพฤษภาคม ค.ศ. 1937) โดยสังหรณ์ว่าอาจเข้าใจหลักการไขประเด็นปัญหาที่ค้างคาใจข้าพเจ้ามาตลอดหลายปี แต่สำหรับข้าพเจ้าในช่วงที่กำลังเขียน *'มายาคติ'* ซึ่งเป็นบทแรกสุดนั้น ข้าพเจ้าครุ่นคิดถึงจินตนาการแค่ในฐานะของความสามารถในการผสมผสานตรรกะกับพิชาน และมีความกังวลว่าจะถูกลดทอนให้เป็นอเหตุผลนิยม (irrationalism) หรือ

อัตวิสัยนิยม (subjectivism) แบบใดแบบหนึ่ง ทว่าสิ่งที่ค้ำจุนข้าพเจ้าจากความกังวลนี้คือความเป็นเหตุผลในเชิงภววิสัยที่เรียกว่า 'เทคโนโลยี' (「技術」) ซึ่งทำให้กล่าวได้ว่า โดยเนื้อแท้ทั่วไปนั้น [การผสมผสานระหว่างศิลปะกับวิทยาศาสตร์] ไม่ได้เป็นอะไรมากไปกว่ามุมมองเอกภาพของความเป็นอัตวิสัยกับความเป็นภววิสัย แต่ในที่สุดเมื่อข้าพเจ้าเริ่มศึกษาลึกลงไปถึง 'ระบบ' (「制度」) ตรรกะแห่งจินตนาการที่ข้าพเจ้าครุ่นคิดก็ค่อย ๆ เปลี่ยนไปอย่างชัดเจนว่าความจริงแล้วคือ "ตรรกะแห่งแบบ" (logic of form) สิ่งที่ผลักดันให้ความคิดของข้าพเจ้ารุดหน้าในประเด็นดังกล่าวนี้คือปรัชญากรีก โดยเฉพาะอย่างยิ่งการเชื่อมโยงกับอริสโตเติลในช่วงหลังมานี้ (*อภิปรัชญาของอริสโตเติล* ตีพิมพ์ ค.ศ. 1935, *อริสโตเติล* ตีพิมพ์ ค.ศ. 1938)

ตรรกะแห่งจินตนาการหรืออีกนัยหนึ่งคือการสำแดงออกเชิงอัตวิสัย ที่นำไปสู่การค้นพบตรรกะแห่งแบบซึ่งคือการสำแดงออกเชิงภววิสัย ได้ทำให้ความคิดของข้าพเจ้า ณ ตอนนี้อยู่ที่แน่ชัดในระดับหนึ่ง ในแง่หนึ่ง ข้าพเจ้าจึงขยับขยายตนเองออกจากประเด็นปัญหามนุษยภาวะ พร้อมกันนั้นยังเห็นว่าขอบเขตความเข้าใจของข้าพเจ้าเองก็เริ่มขยับเข้าใกล้ปรัชญาของนิชิตะในจุดที่เป็นปัจจุบัน แม้ในงานวิจัยของข้าพเจ้าจะมีปรัชญาของนิชิตะคอยชี้นำมาตลอด ไม่ว่าจะโดยผู้ตัวหรือไม่ก็ตาม แต่ที่สำคัญก็คือความเกี่ยวพันกันระหว่างตรรกะแห่งจินตนาการตามที่ข้าพเจ้ากล่าวถึงกับตรรกะในปรัชญาของนิชิตะนี้ย่อมมีประเด็นปัญหาที่ควรพิจารณาอย่างแยกออกจากกัน เพื่อหลีกเลี่ยงความเข้าใจผิดเกี่ยวกับความตั้งใจในงานเขียนชิ้นนี้ รวมถึงเพื่อให้เห็นภาพรวม ก่อนอื่นจึงมีอยู่สองหรือสามประเด็นที่จะต้องขอล่าวเอาไว้ ดังต่อไปนี้

สิ่งที่ข้าพเจ้าพยายามครุ่นคิดเกี่ยวกับตรรกะแห่งจินตนาการคือปรัชญาเชิงปฏิบัติ เมื่อเอ่ยถึงจินตนาการ ตลอดเวลาที่ผ่านมามักจะคิดเพียงว่าเป็นกิจกรรมในทางศิลปะ และถ้าพูดถึงแบบ ที่ผ่านมาก็มักถูกพิจารณาว่าเป็นจุดยืนทางทัศนะไปโดยสิ้นเชิง บัดนี้ข้าพเจ้าได้ปลดปล่อยจากข้อจำกัดนั้นและผูกโยงจินตนาการเข้ากับความธรรมดาสามัญของพฤติกรรม สิ่งที่สำคัญต่อกรณีเช่นนั้นคือการเข้าใจพฤติกรรมที่ก่อร่างสร้างสิ่งต่าง ๆ ขึ้น ซึ่งไม่ใช่แค่เจตจำนงในทางนามธรรมดังเช่นที่อัตวิสัยนิยมทำกันอย่างที่ผ่านมา พฤติกรรมทั้งปวงคือการสร้างสิ่งที่มีความ

หมายอันไพศาลซึ่งนั่นคือความหมายของการสร้างสรรค์ ตรรกะแห่งจินตนาการก็คือ ตรรกะแห่งการสร้างสรรคดังกล่าวนั่นเอง สิ่งที่ถูกสร้างขึ้นทั้งหมดล้วนมาพร้อมกับแบบ สิ่งที่เราเรียกว่าพฤติกรรมคือปฏิบัติการที่มีต่อสิ่งที่ถูกสร้างโดยเปลี่ยนแบบ (transform) ของสิ่งนั้นแล้วจึงสร้างแบบขึ้นใหม่ แบบคือสิ่งที่เป็นประวัติศาสตร์ ในฐานะของสิ่งที่ถูกสร้างสรรค และเป็นสิ่งที่เปลี่ยนแบบไปในเชิงประวัติศาสตร์ แบบดังกล่าวไม่ได้เป็นแค่ความเป็นภววิสัย แต่เป็นเอกภาพของความเป็นภววิสัยกับความ เป็นอัตวิสัย ตลอดจนมโนคติกับความจริงแท้ การดำรงอยู่กับการอุบัติขึ้น รวมถึงกาลและเทศะ ตรรกะแห่งจินตนาการจึงเป็นตรรกะแห่งแบบในเชิงประวัติศาสตร์ แต่ที่สำคัญ แม้จะกล่าวว่าพฤติกรรมคือการสร้างบางสิ่ง ทว่าหากการสร้างนั้น (ποίησις) ปราศจากความหมายของการก่อเกิด (γένεσις) อยู่ในที่ ก็ย่อมไม่อาจ พิจารณาถึงประวัติศาสตร์ได้ [เว้นแต่] เมื่อการรังสรรค (poiesis) มีความหมายของ การอุบัติขึ้น (genesis) อยู่ในที่ เมื่อนั้นย่อมพิจารณาถึงประวัติศาสตร์ได้ ตรรกะแห่ง จินตนาการเป็นตรรกะแห่งแบบและการเปลี่ยนแปลงแห่งแบบ แต่ปรัชญาแห่งแบบ (philosophy of form) ที่ข้าพเจ้ากล่าวถึงนี้ไม่เหมือนกับบวจวิภาค (morphology) อย่างที่เคยมีมา บวจวิภาคเป็นปรัชญาในทางอรรถปริวรรต ไม่ใช่ปรัชญาเชิงปฏิบัติ อีกทั้งบวจวิภาคโดยส่วนใหญ่ยังเป็นแนวคิดที่ขาดความเป็นเหตุผล แต่ปรัชญาแห่ง แบบที่ข้าพเจ้ากล่าวถึง กลับเป็นเอกภาพของแก่นสารวิทยา (Eidologie 形相學) กับ บวจวิภาค (Morphologie 形態學) และยิ่งไปกว่านั้นยังเป็นความมุ่งหมายต่อสิ่ง ดังกล่าวในแง่มุ่งของการปฏิบัติ

ตรรกวิทยาอย่างที่มีกันมากก็เช่นกัน หากไม่ใช่ตรรกวิทยาที่เป็นความร่วมมือ แสวงหาแก่นแก่นในวิทยาศาสตร์สมัยใหม่แล้ว ก็อาจกล่าวได้ว่าอันที่นั่นทั้งหมดเป็น ตรรกะแห่งแบบ ตรรกวิทยาของอริสโตเติลที่ถูกยกย่องว่าเป็นตรรกวิทยาเชิงแบบแผน ที่สมบูรณ์แบบนั้นแต่เดิมก็เป็นตรรกะแห่งแบบที่เชื่อมโยงกับภววิทยาแบบกรีก โบราณที่มองว่าแก่นสาร (ideal [มโนคติ หรือแบบในปรัชญาของเพลโต], eidos [มโนมัย หรือแบบในปรัชญาของอริสโตเติล]) คือความจริงแท้ อย่างไรก็ตาม กรณีที่ แบบถูกพิจารณาว่าเป็นความไม่เปลี่ยนแปลงนั้นก็จะไม่สามารถพิจารณาได้ว่านั่น คือความเป็นประวัติศาสตร์ ตรรกะของเฮเกิลที่กล่าวขานกันว่าประสบความสำเร้

เป็นอย่างสูงในเรื่องวิภาษวิธี โดยรากฐานแล้วก็เป็นตรรกะแห่งแบบเช่นกัน ซึ่งเฮเกลเองก็ใส่มุมมองเชิงประวัติศาสตร์ลงไปนั้น แต่ภะนั้นเขาก็ยังอยู่ในท่าที่เดียวกับภววิทยาของกรีกโบราณคือหยุดท่าที่ไว้ที่การครุ่นคิดโดยไม่วางท่าที่อยู่บนพฤติกรรมวิภาษวิธีของเขาจึงเป็นตรรกะของการไตร่ตรอง (reflection) หรือไม่ก็เป็นตรรกะของการใคร่ครวญ (reconsider) ซึ่งไม่ใช่ทั้งตรรกะแห่งพฤติกรรมและตรรกะแห่งการรังสรรค์ ตรรกะแห่งจินตนาการเชื่อมโยงกับตรรกะของอริสโตเติลและเฮเกลในฐานะตรรกะแห่งแบบ แต่ภะนั้นก็ยังยึดโยงกับแบบในจุดยืนที่มีต่อพฤติกรรมเชิงประวัติศาสตร์ ทว่าตรรกะแห่งจินตนาการไม่ได้ตัดขาดจากตรรกวิทยาเชิงแบบแผนหรือแม้แต่วิภาษวิธีของเฮเกลโดยสิ้นเชิง แต่ในทางตรงกันข้ามกลับครอบคลุมถึงสิ่งต่าง ๆ เหล่านี้เข้าด้วยกัน ตรรกะแห่งจินตนาการเป็นประหนึ่งตรรกวิทยาดั้งเดิม (Urlogik) ที่ตั้งเอาสิ่งเหล่านั้นออกมาจากภายในของตัวตนในฐานะแบบแผนการไตร่ตรองของตนเอง

ตรรกะแห่งจินตนาการยึดมั่นในจุดยืนของอัจฉลิตกฏญาณทางพฤติกรรมซึ่งอาจต้องยอมรับว่า ในทางปรัชญาอย่างที่แล้วมานั้น ความหมายชั้นมูลฐานที่มาจากอัจฉลิตกฏญาณเองก็ถูกละเลยอย่างไม่ไยดีมาตลอด แต่นั่น [ตรรกะแห่งจินตนาการ] ก็ไม่ได้เป็นแค่อัจฉลิตกฏญาณนิยมเท่านั้น อัจฉลิตกฏญาณที่แท้จริงคือสิ่งที่ถูกใช้เป็นที่สื่อกลางอยู่บ่อยครั้งโดยขึ้นอยู่กับการไตร่ตรอง นั่นคือหมุดหมายหนึ่งของปัจจุบันที่จะหลุดเข้าสู่อนาคตโดยหมายรวมอดีตอันเป็นอนันต์เข้าไว้ด้วยกัน แต่ไม่ว่าจะอย่างไรก็ตามตรรกะแห่งจินตนาการก็มีได้เป็นเพียงสิ่งที่เรียกว่าตรรกะของสื่อกลาง ตรรกะของสื่อกลางนั้นถึงที่สุดแล้วก็จบลงที่เป็นตรรกะของการไตร่ตรอง จึงไม่สามารถเป็นตรรกะแห่งพฤติกรรมได้อย่างแน่แท้ นั่นคือจุดที่ในท้ายที่สุดนั้นสื่อกลางทั้งหมดล้วนถูกทำให้เป็นสิ่งนามธรรม อีกทั้งทำให้สื่อกลางทั้งหมดที่ถูกรวมศูนย์อยู่ในรูปแบบเดียวนั้นพลาดหมุดหมายสำคัญในการหลุดไปข้างหน้าอย่างยิ่งยวดเรื่องดังกล่าวนั้นเห็นได้ชัดในการสร้างสรรค์ผลงานทางศิลปะ ซึ่งอาจรวมถึงการอุปติขึ้นโดยทั่วไปของเทคโนโลยี อีกทั้งพฤติกรรมทั้งหมดทั้งมวลของมนุษย์ในยามที่มองว่านี่คือการปรับตัวโดยปฏิบัติตนให้เข้ากับสภาพแวดล้อมก็ยกกล่าวได้ว่าทุกอย่างล้วนเป็นเรื่องในทางเทคนิค แนวคิดพื้นฐานของเทคโนโลยีคือแบบ

หากพิจารณาตรรกะแห่งจินตนาการโดยผูกโยงกับเทคโนโลยีในแง่นี้ ย่อมเข้าใจความสัมพันธ์ของตรรกะแห่งแบบที่เกี่ยวข้อกับวิทยาศาสตร์ เทคโนโลยีอาศัยวิทยาศาสตร์เป็นรากฐาน และการพัฒนาอันน่าทึ่งของเทคโนโลยีสมัยใหม่ที่สามารถเกิดขึ้นมาได้นั้นก็เนื่องมาจากความก้าวหน้าของวิทยาศาสตร์สมัยใหม่ จากจุดนั้นเองที่ทำให้พิจารณาได้เช่นกันว่า ตรรกะแห่งจินตนาการย่อมสามารถพัฒนาให้เป็นตรรกะแห่งความเป็นจริงได้โดยอาศัยตรรกะแห่งวิทยาศาสตร์เป็นสื่อกลาง

แนวคิดของวิทยาศาสตร์ในความหมายจำเพาะคือสิ่งที่เกิดขึ้นในยุคสมัยใหม่ แต่สำหรับเทคโนโลยีแล้วเดิมนั้นถือเป็นสิ่งที่มีมาตั้งแต่ก่อนหน้า ซึ่งนั่นก็มีอยู่แล้วแม้กระทั่งในโลกตะวันออกที่ว่ากันว่าวิทยาศาสตร์ไม่เบ่งบาน เทคโนโลยีคือสิ่งที่เก่าแก่และมีความเป็นสากลซึ่งมาพร้อมกับวัฒนธรรมของมนุษยชาติ วิทยาศาสตร์สมัยใหม่เองก็ถือกำเนิดขึ้นจากความต้องการในทางเทคนิค อีกทั้งยังถูกทำให้ครอบคลุมถึงวัตถุประสงค์ในทางเทคโนโลยีอยู่เป็นนิจ ดังนั้นแนวคิดทางวัฒนธรรมซึ่งวางตำแหน่งแห่งที่อยู่บนมโนทัศน์แห่งแบบในแง่ที่เป็นกรอบคิดทางเทคโนโลยีจึงมีความเป็นสากลเสียยิ่งกว่าแนวคิดทางวัฒนธรรมซึ่งวางตำแหน่งแห่งที่อยู่บนกรอบคิดทางวิทยาศาสตร์ โดยที่วิทยาศาสตร์เองก็คือสิ่งที่ถูกหมายรวมอยู่ในองค์ประกอบนั้นด้วยในที่ แนวคิดทางวัฒนธรรมในเชิงสังคม (ゲマインシャフト的, gesellschaft, society) ก่อนหน้าชุมชน (ゲゼルシャフト, gemeinschaft, community) ที่มีความเป็นสมัยใหม่นั้นสามารถมองได้ว่าเคยเป็นมโนทัศน์แห่งแบบ มาวันนี้ความเป็นนามธรรมของวัฒนธรรมในด้านชุมชนสมัยใหม่จึงถูกชี้ให้เห็นตำแหน่งแห่งที่ซึ่งวางอยู่บนกรอบคิดทางวิทยาศาสตร์ และในตอนทีวัฒนธรรมในเชิงสังคมใหม่ ๆ ถูกทำให้เป็นที่ต้องการนั้น ตรรกะแห่งจินตนาการอาจสามารถเป็นรากฐานทางปรัชญาในการรังสรรค์วัฒนธรรมขึ้นใหม่ ทว่าสังคมใหม่นี้ในทางนามธรรมแล้วไม่ได้เป็นปฏิบัติต่อชุมชน แต่ในทางตรงกันข้ามกลับเป็นสิ่งที่ช่วยรักษาสิ่งนั้นไว้เช่นเดียวกับตรรกะแห่งแบบซึ่งในทางนามธรรมแล้วก็ได้ไม่ได้เป็นปฏิบัติต่อวิทยาศาสตร์ แต่กลับต้องถูกใช้เป็นสื่อกลางแก่สิ่งนี้ไปโดยปริยาย

ตรรกะแห่งแบบไม่ได้เป็นแค่ตรรกะของความเป็นสากลในทางวัฒนธรรมเท่านั้น หากแต่เป็นสิ่งที่ผูกโยงธรรมชาติเข้ากับวัฒนธรรม และผูกโยงประวัติศาสตร์แห่งธรรมชาติเข้ากับประวัติศาสตร์แห่งมนุษย์ ธรรมชาติเองก็เป็นสภาพทางเทคโนโลยี และธรรมชาติก็สร้างแบบขึ้นมา เทคโนโลยีของมนุษย์สืบสานผลงานของธรรมชาติอย่างต่อเนื่อง ด้วยมุมมองเชิงนามธรรมที่แบ่งแยกธรรมชาติออกจากวัฒนธรรมหรือแยกออกจากประวัติศาสตร์ ตรรกะแห่งจินตนาการจะทำให้สามารถเข้าใจทั้งสองแง่มุมได้อย่างเป็นเอกภาพผ่านทางทัศนะเรื่องการเปลี่ยนแปลง (transformation) ของแบบ ซึ่งไม่ใช่การพิจารณาประวัติศาสตร์จากธรรมชาติ แต่เป็นการพิจารณาธรรมชาติจากประวัติศาสตร์ จากแง่มุมดังกล่าวนั้น ตรรกะแห่งจินตนาการอาจทำให้เกิดการยอมรับในจุดยืนที่เหมาะสมแก่วิทยาศาสตร์เชิงพรรณนา [หมายถึงสังคมศาสตร์หรือมานุษยวิทยา เป็นต้น] ซึ่งเกี่ยวข้องกับธรรมชาติและวัฒนธรรม อีกทั้งยังถูกดูแลจนมาจนบัดนี้เพียงเพราะแตกต่างไปจากวิทยาศาสตร์ธรรมชาติ [ซึ่งมีวิธีวิทยา] ในเชิงคณิตศาสตร์

อาจกล่าวได้ว่าแนวคิดในทางวัฒนธรรมตะวันออกก็ถือเป็นแบบ เช่นเดียวกับวัฒนธรรมในทางสังคมโดยทั่ว ๆ ไป แต่กระนั้นก็ตาม ในแง่ของกรีกโบราณ ‘แบบ’ จะถูกมองว่าเป็นภววิสัย ซึ่งได้กลายมาเป็นความหมายของคำว่า “มโนทัศน์” ในแง่นี้จึงขัดแย้งกับการถูกนำไปผสมผสานกับวิทยาศาสตร์สมัยใหม่ [ในโลกตะวันออก] เพราะ ‘แบบ’ ในแง่ของตะวันออกจะถูกยึดโยงกับความเป็นอัตวิสัย ด้วยเหตุนี้จึงถูกมองว่าเป็นสิ่ง [ที่มีความหมาย] ในทางสัญญา ซึ่งที่เรียกว่าแบบคือเงาของสิ่งที่ปราศจากแบบ ซึ่งมุมมองเชิงอัตวิสัยนั้นล้วนที่อยู่ในความคิดเรื่อง ‘แบบอันปราศจากแบบ’ ความคิดเช่นนี้ย่อมสำคัญสำหรับเรา

แบบคือแบบที่นำไปสู่แบบ ซึ่งแบบแต่ละอันนั้นเป็นอิสระต่อกัน และสิ่งที่อยู่ในในรากฐานของแบบดังกล่าวและผูกโยงเข้ากับสิ่งเหล่านั้นคือสิ่งที่คล้ายกับกฎที่ถูกทำให้เป็นทฤษฎีทางวิทยาศาสตร์สมัยใหม่ ซึ่งก็ไม่ใช่สิ่งที่สามารถยึดโยงกับความ เป็นภววิสัยใด ๆ แต่ในทางตรงกันข้ามกลับต้องเป็นแบบที่ก้าวพ้นแบบและเป็น ‘แบบอันปราศจากแบบ’ แม้จะกล่าวว่าแบบคือเอกภาพของความเป็นอัตวิสัยกับภววิสัยก็ตาม แต่ตรรกะแห่งจินตนาการก็ไม่ได้อยู่ในตำแหน่งแห่งที่ของการผสมผสาน

เป็นหนึ่งในระหว่างผู้รู้กับสิ่งที่ถูกรู้ ทว่าตรงกันข้ามก็กลับเป็นสิ่งที่พิจารณาได้จากจุดที่ก้าวข้ามความเป็นอัตวิสัยและภาววิสัยไปแล้ว ด้วยเหตุนี้ นับแต่แรกแล้วสิ่งดังกล่าว นั้นจึงได้เป็นตรรกะแห่งพฤติกรรมและตรรกะแห่งการรังสรรค์ ทว่าถึงแม้จะกล่าว ตรรกะแบบตะวันออกจะวางตำแหน่งแห่งที่ไว้กับอัสคัตติกญาณทางพฤติกรรม ก็ตาม แต่ท้ายที่สุดแล้วก็เปิดติดอยู่ที่มุมมองเชิงจิตวิทยา ซึ่งเทคโนโลยีนั้น [จิตวิทยา] เป็นเทคโนโลยีของจิต โดยไม่ได้เป็นการปฏิบัติจริงในแง่ที่จะกล่าวได้ว่าเป็นการสร้างแบบขึ้นใหม่จากการเปลี่ยนแปลงแบบของสิ่งต่าง ๆ ที่กระทำกับวัตถุนั้นจริง ๆ ดังนั้น ถึงที่สุดแล้วจึงต้องระมัดระวังในกรณีที่มีแนวโน้มว่าจะจบลงด้วยการอนุมานอย่างง่าย ๆ ในที่นี้จึงมีความจำเป็นที่สิ่งดังกล่าวนั้นจะถูกทำให้เป็นสื่อกลางโดย มโนทัศน์ของวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีของวัตถุ

แน่นอนว่า แนวคิดที่กล่าวไปแล้วนั้นจะต้องถูกพัฒนาอย่างเพียงพอ งานวิจัยของข้าพเจ้าในขณะนี้เป็นงานเชิงปรากฏการณ์วิทยา ซึ่งถึงที่สุดแล้วนั้นก็ เป็นแค่เพียงการเริ่มต้น ก่อนอื่นข้าพเจ้าได้หยิบยกมาในสามประเด็น ได้แก่ มายาคติ ระบบ และเทคโนโลยี แต่เนื่องจากว่าจุดประสงค์ของข้าพเจ้าคือการอาศัย มุมมองของตรรกะแห่งจินตนาการเข้ามาจัดแจงกับประเด็นเหล่านั้นเป็นหลัก ฉะนั้น ย่อมไม่อาจหลีกเลี่ยงความไม่สมบูรณ์ในแต่ละส่วนของข้อเสนอที่ว่าด้วยมายาคติ ระบบ และเทคโนโลยี ถึงแม้จะกล่าวจากจุดประสงค์ของข้าพเจ้าเอง แต่คงมีอีก หลายประเด็นปัญหาที่ควรพิจารณาอย่างถี่ถ้วนต่อประเด็นเหล่านั้น แต่ในจุด ที่ยังบกพร่องข้าพเจ้าคิดว่าจะค่อย ๆ เพิ่มเติมไปในระหว่างแสดงข้อคิดเห็น

ผลการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้ได้ทำการสืบสอบพัฒนาการและวิเคราะห์การปรับกระบวนการ ทศน์จากภูมิหลังทางความคิดของมิกิ คิโยะชิ ตามที่ปรากฏในบทเกริ่นนำตรรกะ แห่งจินตนาการ โดยสืบสอบเฉพาะเจาะจงไปที่พัฒนาการของปรัชญาสำนักเกียวโต ซึ่งผ่องถ่ายกระบวนการทศน์จากนิจิตะ คิตะโร ผู้ก่อตั้งในรุ่นที่หนึ่งมาสู่รุ่นที่สองคือมิกิ

คิโยะชิ³ โดยนับหมุดหมายแรกจากงานชิ้นเอกของนิชิตะ คือ *'การศึกษาวិเคราะห์ความดี'* (善の研究 หรือ An Inquiry into the Good ตีพิมพ์เผยแพร่ครั้งแรก ค.ศ. 1911) มาสู่งานชิ้นเอกของมิกิที่นับเป็นหมุดหมายสำคัญในปรัชญาสำนักเกียวโตรุ่นที่สอง คือ *'ตรรกะแห่งจินตนาการ'* (構想力の論理 หรือ The Logic of Imagination ตีพิมพ์เผยแพร่ครั้งแรก ค.ศ. 1939) รวมถึงวิเคราะห์การปรับกระบวนการทัศน์จากนิชิตะ มาสู่มิกิ ทั้งในแง่มุมมองที่สอดคล้องและในแง่มุมมองที่แตกต่างตามลำดับ ดังนี้

1) การสืบสอบพัฒนาการ

เมื่อเอ่ยถึงปรัชญาญี่ปุ่นในลักษณะที่เป็นปรัชญาเชิงวิชาการ (academic philosophy) ตามแบบแผนเดียวกับปรัชญาตะวันตกแล้ว ถือได้ว่าปรัชญาแห่งสำนักเกียวโต (Kyoto-gakuha, Kyoto School) คือภาพแทนของปรัชญาญี่ปุ่นในลักษณะดังกล่าวอย่างเต็มรูปแบบ ซึ่งเป็นผลสืบเนื่องมาจากการเปิดรับเอาความคิดตะวันตกเข้ามาอย่างรอบด้านในสมัยแห่งการปฏิรูปเมจิ โดยรับเอาแนวคิดปรัชญาตะวันตกเข้ามาสู่ญี่ปุ่นเพื่อพัฒนาคนไปพร้อม ๆ กับเป้าหมายที่จะขับเคลื่อนประเทศไปสู่ความเป็นสมัยใหม่ด้วยวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีของโลกตะวันตก

กระทั่งนิชิตะ คิโตะโร มีความมุ่งมั่นที่จะสร้างระบบปรัชญาญี่ปุ่นสมัยใหม่ เขาจึงได้วางหมุดหมายสำคัญในงานชิ้นแรกสุดโดยเสนอระบบคิดทางปรัชญาที่มีอัตลักษณ์เฉพาะในแบบญี่ปุ่น ซึ่งต่อมาได้เป็นรากฐานของปรัชญาสำนักเกียวโตอย่างแนบแน่น ได้แก่ มโนทัศน์เรื่อง (1) ประสบการณ์พิสุทธ์แท้ (純粹経験, truly pure experience), (2) อัจฉริยะ (實在, existence), (3) ความดี (善, the good), และ (4) ศาสนา (宗教, religion) ซึ่งแนวคิดทั้งหมดของนิชิตะนี้ถือว่าใกล้เคียงกับปรัชญาบริสุทธิ์ (pure philosophy) ของตะวันตกเพราะมีทั้งแง่มุมของอภิปรัชญา ภาววิทยา ญาณวิทยา และคุณวิทยาอย่างครบถ้วน ในขณะที่มิกิเองก็เสนอมโนทัศน์สำคัญของเขาผ่านระบบคิดของตรรกะแห่งจินตนาการ ได้แก่ (1) มายาคติ (神話, myth), (2) ระบบหรือสถาบัน (制度, system or institute), (3) เทคโนโลยีหรือเทคนิค

³ นักปรัชญาสำนักเกียวโตรุ่นที่สองนอกจากมิกิ คิโยะชิแล้ว ยังประกอบด้วย นิชิตะนิ เคจิ (Nishitani Keiji) และ ฮิซะมะสึ ชิโนอิชิ (Hisamatsu Shin'ichi) แต่งานวิจัยชิ้นนี้จะกล่าวถึงเฉพาะในส่วนของมิกิ เท่านั้น

วิธี (技術, technology or technics), และ (4) ประสบการณ์ (經驗, experience) ซึ่งแนวคิดของมิกิจะมุ่งประเด็นทางสังคมที่เป็นรูปธรรมมากกว่าปรัชญาของนิชิตะ

กล่าวโดยรวบรัดถึงแนวคิดของนิชิตะในช่วงต้น โดยพื้นเพแล้วมีรากฐานมาจากความต้องการก้าวพ้นกรอบคิดแบบปรากฏการณ์วิทยาของฮุสเซิร์ล (Edmund Husserl 1859-1938) ซึ่งวางแก่นแกนไว้กับประสบการณ์ที่ขึ้นกับอัตวิสัยเป็นประการหลัก นิชิตะจึงอาศัยประกายความคิดที่ได้จากการสืบสอบแนวคิดเรื่องประสบการณ์บริสุทธิ์ (pure experience) จากงานของเจมส์ (William James 1842-1910) มาต่อยอดเป็นแนวคิดเรื่องประสบการณ์พิสุทธิ์แท้ (truly pure experience) ของเขา โดยนำเสนอในแง่มุมที่แตกต่างไปจากเจมส์ ด้วยการย้อนกลับไปประยุคต์กับความ เป็นญี่ปุ่นเดิมที่วางอยู่บนฐานคติทางพุทธศาสนานิกายเซ็นของโดเจน (Dogen Kigen 1200-1253) เพื่อสร้างแบบแผนทางปรัชญาที่ก้าวพ้นความเป็นอัตวิสัย และภววิสัยไปสู่สภาวะอันถ่องแท้ภายในประสบการณ์ดั้งเดิมของมนุษย์ และเป็นกรอบตั้งต้นให้นิชิตะได้นำเสนอแนวคิดอื่น ๆ ตามมา อาทิ อรรถิภาวะและตัวตน หรือแนวคิดทางจริยศาสตร์ในประเด็นของความดีและศาสนา เป็นต้น⁴

อย่างไรก็ตาม เมื่อแนวคิดของปรัชญาสำนักเกียวโตดำเนินมาสู่รุ่นที่สองแบบแผนทางปรัชญาที่ริเริ่มไว้โดยนิชิตะเองก็ถูกวิพากษ์โดยมิกิว่ายังมีความเป็นนามธรรมมากเกินไป แต่กระนั้นตัวของมิกิเองก็ไม่ได้ปฏิเสธแนวคิดทั้งหมดของนิชิตะ ในทางกลับกันเขายอมรับอย่างเปิดเผยว่าปรัชญาของนิชิตะมีอิทธิพลต่อรากฐานทางความคิดของเขาเป็นอย่างสูง โดยเฉพาะอย่างยิ่งแนวคิดเรื่องจิตสำนึกเชิงประวัติศาสตร์ที่ตัวของมิกิเองได้พยายามพัฒนาต่อจากนิชิตะ เพื่อปรับกระบวนทัศน์จากแบบแผนที่มีความเป็นนามธรรมมาสู่ระบบคิดที่จับต้องได้มากขึ้น จึงเป็นเหตุผลที่มิกิพยายามอย่างยิ่งยวดที่จะผนวกรวมเอารากฐานจากนิชิตะให้เข้ามาสู่มิติทางสังคมศาสตร์ โดยอาศัยระบบปรัชญาที่มุ่งประเด็นไปสู่ปรากฏการณ์ที่เป็นรูปธรรมมากขึ้น (Nakamura, 1995 cite in Krummel, 2016: 22)

⁴ ดูประเด็นนี้เพิ่มใน 'ประสบการณ์พิสุทธิ์แท้: จุดกำเนิดปรัชญาญี่ปุ่นสมัยใหม่ของนิชิตะ คิตะโร' (สรายุทธ เลิศปัจฉิมนันท์ และ คำแหง วิสุทธางกูร, 2562) ส่วนกรอบคิดเชิงภววิทยาเรื่องอรรถิภาวะ ความดี และศาสนา ดูเพิ่มได้ใน 'การศึกษาวิเคราะห์ภววิทยาของความสุขและสภาวะที่ดีในมิติทางปรัชญาว่าด้วยโคฟูกุของ นิชิตะ คิตะโร (รายงานการวิจัย)' (สรายุทธ เลิศปัจฉิมนันท์ และ รัตนจิต ทองเปรม, 2565)

ด้วยความมุ่งหมายที่มิกิต้องการแผ้วถางให้ปรัชญาสำนักเกี่ยวโตพัฒนาไปสู่แนวทางที่เป็นรูปธรรมจึงนำมาสู่ข้อเสนอเรื่องตรรกะแห่งจินตนาการ ซึ่งประกอบด้วยประเด็นเกี่ยวกับมายาคติ ระบบสังคม เทคโนโลยี และประสบการณ์ ทั้งหมดนี้มิกิมองว่าเป็นสิ่งที่เกี่ยวข้องกับปรากฏการณ์ที่หล่อหลอมทุกสิ่งทุกอย่างขึ้นเป็นตัวเราและโลกที่รายล้อมชีวิตเรา โดยการปรับกระบวนทัศน์ครั้งนี้ มิกิได้อาศัยภูมิหลังทางปรัชญาที่แตกต่างไปจากนิชิตะ กล่าวคือ ในช่วงต้นมิกิมีความสนใจในปรัชญาของมาร์กซ์ (Karl Marx 1818-1883) เป็นพื้นฐาน แต่ด้วยปัญหาการเมืองในญี่ปุ่นขณะนั้นที่อ่อนไหวกับแนวคิดระบอบคอมมิวนิสต์จึงทำให้เขาหันมาศึกษาปรัชญาของปาสคาล (Blaise Pascal 1623-1622) รวมถึงบริบทของกระแสปรัชญาในโลกตะวันตกขณะนั้นมีไฮเดกเกอร์ (Martin Heidegger 1889-1976) เป็นศูนย์กลางซึ่งทำให้ตัวของมิกิเองก็เคยได้มีโอกาสศึกษาปรัชญากับไฮเดกเกอร์โดยตรง ทั้งหมดจึงได้หล่อหลอมเข้ากับประกายความคิดที่จะเชื่อมโยงกับตรรกะของอริสโตเติล (Aristotle 384-322 ปีก่อนคริสต์ศักราช) และเฮเกล (Georg Wilhelm Friedrich Hegel 1770-1831) ให้มาอยู่ในระบบเดียวกันจนเกิดเป็นข้อเสนอเรื่องตรรกะแห่งจินตนาการขึ้นในที่สุด

นอกจากนี้จะเห็นได้ว่าพัฒนาการของปรัชญาสำนักเกี่ยวโตจากรุ่นที่หนึ่งมาสู่รุ่นที่สองนั้นคือความพยายามนำปรัชญาบริสุทธิ์ที่วางรากฐานโดยนิชิตะไปประยุกต์สู่การเป็นวิธีวิทยาสำหรับใช้ในศาสตร์เชิงพรรณนาอย่างสังคมศาสตร์หรือมานุษยวิทยา โดยมีเป้าหมายปลายทางคือการยกระดับสถานะของศาสตร์ดังกล่าวให้เป็นที่ยอมรับทัดเทียมกับวิทยาศาสตร์ (ภายใต้บริบทของญี่ปุ่นขณะนั้น) ทั้งหมดนี้จึงเป็นที่มาของการที่มิกิพยายามเสนอตรรกะแห่งจินตนาการในฐานะวิธีวิทยาของศาสตร์เชิงพรรณนา เพื่อใช้เป็นเครื่องมือวิเคราะห์และอธิบายปรากฏการณ์ทางวัฒนธรรมหรือสถานการณ์ทางสังคม ดังที่เขากล่าวว่า “ตรรกะแห่งจินตนาการอาจทำให้เกิดการยอมรับในจุดยืนที่เหมาะสมแก่วิทยาศาสตร์เชิงพรรณนาซึ่งเกี่ยวข้องกับธรรมชาติและวัฒนธรรม” (Miki, 1967: 10)

2) การวิเคราะห์การปรับกระบวนทัศน์

ในด้านกระบวนทัศน์นั้น แต่เดิมกระบวนทัศน์ปรัชญาญี่ปุ่นที่ริเริ่มโดยนิชิิตะ จะอยู่บนท่าทีของตะวันตกพบตะวันออก กล่าวคือ อาศัยวิธีการของปรัชญาตะวันตก เข้ามาผสมผสานกับรากฐานเดิมของตะวันออก (เช่น ปรัชญาจีน ปรัชญาอินเดีย และ พุทธปรัชญานิกายเซ็น เป็นต้น) จนเกิดเป็นสกุลความคิดทางปรัชญาที่จำเพาะเจาะจงคือปรัชญาสำนักเกียวโต ขณะที่กระบวนทัศน์ของมิกิในฐานะปรัชญาสำนักเกียวโตรุ่นที่สองคือการอาศัยความดั้งเดิมของนิชิิตะมาต่อยอดโดยอาศัยกรอบคิดใหม่ ๆ ของปรัชญาตะวันตกเข้ามาประยุกต์เป็นแนวทางปรัชญาญี่ปุ่นในแง่มุมที่แตกต่างไปจากเดิม ซึ่งในที่นี้ก็คือตรรกะแห่งจินตนาการตามข้อเสนอมิกิ

อย่างไรก็ตาม ในแง่ของการปรับกระบวนทัศน์นั้นถือว่ามิกิยังอยู่ในประเด็นปัญหาเดียวกับนิชิิตะ คือ ความพยายามจะสร้างกรอบแนวคิดในการผสมผสาน อรรถวิสัยและภาววิสัยเข้าไว้ในระบบเดียวกัน แม้ว่านิชิิตะจะทำสำเร็จไปแล้วในปรัชญาของเขา⁵ แต่มิกิก็ยังยืนยันกรานต่อจุดยืนของตนเองว่า “สิ่งที่วนเวียนอยู่ในความคิดของข้าพเจ้าอยู่ตลอดก็คือประเด็นปัญหาระหว่างความเป็นภาววิสัยกับความเป็นอรรถวิสัย ความเป็นเหตุผลกับความรู้ไร้เหตุผล ความรู้กับผัสสะ ในแง่ที่ว่าจะผสานเข้าหากันได้อย่างไร” (Miki, 1967: 4) ซึ่งทำให้มิกิสืบสอบกระบวนทัศน์ย้อนกลับไปในทิศทางที่ตรงกันข้ามกับนิชิิตะ กล่าวคือ ปรัชญาของนิชิิตะอาศัยวิธีการปฏิเสธต่อสภาวะของการมีอยู่ ความคิด และอารมณ์ความรู้สึก เพื่อแสดงให้เห็นถึงประสบการณ์พิสุทธ์แท้ แต่ในทางตรงกันข้ามมิกินั้นเลือกที่จะเชื่อเชิญให้วนกลับมาตระหนักถึงความสำคัญของสิ่งที่เรียกว่าความคิดและอารมณ์ความรู้สึก ซึ่งในงานของมิกิมีการใช้คำอย่างเฉพาะเจาะจงว่าสองสิ่งนั้นคือตรรกะและพิชาน (logos and pathos) เนื่องจากทั้งสองสิ่งนี้ไม่ควรถูกลดทอนออกไปจากปรากฏการณ์ที่มนุษย์ได้เกี่ยวข้อง ดังที่มิกิได้ไตร่ตรองต่อตนเองว่าเขาจะอย่างไรในตอนที่คิดจะหาแนวทางมาผสมผสานอรรถวิสัยและภาววิสัยเข้าไว้ในเอกภาพเดียวกัน และเขาพบจุดมุ่งหมายว่า “ยามนั้นเองข้าพเจ้าได้กำหนดประเด็นปัญหานี้ให้จำเพาะเป็นปัญหา

⁵ ประเด็นนี้เพิ่มใน ‘การลดทอนเชิงภาววิทยาในปรัชญาญี่ปุ่นสมัยใหม่ของนิชิิตะ คิตะโร’ (สรายุทธเลิศปัจฉิมนันท์ และ คำแหง วิสุทธางกูร, 2561)

ในเรื่องเอกภาพของตรรกะกับพีชาน ซึ่งการวิเคราะห์ห้องค์ประกอบในทางตรรกะและในทางพีชานในแง่ของประวัติศาสตร์ทั้งหมดโดยอภิปรายถึงเอกภาพในเชิงวิภาษวิธีนั้น ถือเป็นงานหลักของข้าพเจ้า” (Miki, 1967: 4)

ยิ่งไปกว่านั้น ถึงแม้มิกิจะได้รับอิทธิพลมาจากปรัชญาของนิชิตะมาก็ตาม แต่แนวทางที่เขาจะนำมาใช้กับตรรกะแห่งจินตนาการก็มีความแตกต่างไปจากปรัชญาของนิชิตะอย่างแน่นอน ดังที่เขายืนยันชัดเจนว่า “ขอบเขตความเข้าใจของข้าพเจ้าเองก็เริ่มขยับเข้าใกล้ปรัชญาของนิชิตะในจุดที่เป็นปัจจุบัน [...] แต่ที่สำคัญก็คือความเกี่ยวพันกันระหว่างตรรกะแห่งจินตนาการตามที่ข้าพเจ้ากล่าวถึงกับตรรกะในปรัชญาของนิชิตะนี้ย่อมมีประเด็นปัญหาที่ควรพิจารณาอย่างแยกออกจากกัน” (Miki, 1967: 6) แต่ถึงอย่างนั้นมิกิก็ยังยอมรับปรัชญาของนิชิตะในบางส่วน โดยเฉพาะส่วนที่เป็นปรากฏการณ์วิทยาเพื่อมาใช้กับงานของตนเอง พร้อมกับสร้างตรรกะรูปแบบใหม่ด้วยการกลับไปสืบสอบถึงความเป็นไปได้ที่จะเชื่อมโยงเข้ากับปรัชญาของอริสโตเติลและเฮเกลเพื่อขยับกระบวนทัศน์ไปสู่ตรรกะแห่งจินตนาการดังที่เขากล่าวไว้ว่า

ในเบื้องต้นจะทำการอธิบายถึงรูปแบบในเชิงปรากฏการณ์วิทยา หลังจากนั้นจึงค่อยทำการอธิบายต่อถึงรูปแบบในเชิงตรรกะที่ถ่วงแท้ [...] สิ่งที่สำคัญที่สุดคือให้ความคิดของข้าพเจ้ารุดหน้าในประเด็นดังกล่าว นั่นคือปรัชญากรีก โดยเฉพาะอย่างยิ่งการเชื่อมโยงกับอริสโตเติลในช่วงหลังมานี้ [...] ตรรกะแห่งจินตนาการเชื่อมโยงกับตรรกะของอริสโตเติลและเฮเกลในฐานะตรรกะแห่งแบบ แต่กระนั้นก็ยังยึดโยงกับแบบในจุดยืนที่มีต่อพฤติกรรมเชิงประวัติศาสตร์ (Miki, 1967: 3, 6, 8)

เมื่อพิจารณาถึงจุดนี้ ตรรกะแห่งจินตนาการของมิกิจึงมีเป้าหมายเพื่อผสมผสานแบบแผนและระบบตรรกะในทางปรัชญาที่สำคัญ ๆ ให้เข้ามาสู่กระบวนทัศน์เดียวกัน โดยหวังว่าจะสามารถก้าวผ่านข้อจำกัดของมุมมอง (perspectives) ที่ขึ้นกับอัตวิสัย

หรือภววิสัยอย่างใดอย่างหนึ่งไปสู่มุมมองที่มีความเป็นเอกภาพได้ หากพิจารณาบทบาทของมิกิจากแง่มุมนี้ก็ถือได้ว่าเป็นพันธกิจที่สำคัญในประวัติศาสตร์ของปรัชญาญี่ปุ่น ซึ่งเป็นไปในทำนองเดียวกันกับการปรับกระบวนทัศน์ในโลกปรัชญาตะวันตกอย่างอิมมานูเอล คานต์ (Immanuel Kant 1724-1804) ได้นำเอาเหตุผลนิยมกับประสบการณ์นิยม (rationalism and empiricism) เข้ามาเชื่อมโยงเป็นญาณวิทยาแบบแผนเดียว หรือเช่นที่ไฮเดกเกอร์เองก็ปรับกระบวนทัศน์ทางภววิทยาเพื่อหลายข้อจำกัดของอัตถิภาวะไปสู่ข้อเสนอเรื่องสิ่งที่เป็นอยู่ในโลก (Being-in-the-World) เป็นต้น

ดังนั้น การสืบสอบภูมิหลังของตรรกะแห่งจินตนาการจึงมีความสำคัญต่อการศึกษาวิเคราะห์ร่องรอยที่เกิดขึ้นในการปรับกระบวนทัศน์ของปรัชญาสำนักเกียวโต ซึ่งทำให้พบอีกว่าปรัชญาสำนักเกียวโตเดิมของนิชิตะให้ความสำคัญกับนัตถิภาวะสัมบูรณ์ (absolute nothingness) ในฐานะเป็นมูลฐานดั้งเดิมและเป็นความแท้จริงของสรรพสิ่ง แก่นแกนของปรัชญาสำนักเกียวโตรุ่นที่หนึ่งจึงมุ่งที่จะลดทอนความคิดและอารมณ์ความรู้สึกเพื่อหวนกลับไปสู่สภาวะธรรมชาติเดิมแท้ของจิตคือความว่าง

แต่ในทางตรงกันข้าม มิกิได้ขยับขยายกระบวนทัศน์ต่อจากความว่างดังกล่าวโดยเสนอว่า ณ ความว่างนั้นมีการอุบัติขึ้นของสภาวะการณ์ที่สมานกายเราเข้าสู่โลก (our embodied situatedness in the world) ซึ่งเป็นการแสดงให้เห็นว่าอัตถิภาวะของมนุษย์ (human existence) เป็นสภาวะการณ์รูปธรรม (concrete situatedness) ที่มีตำแหน่งแห่งที่อยู่บนนัตถิภาวะ (nothingness) และความเป็นรูปธรรมนั้นมีแก่นแกนอยู่ที่จินตนาการของอัตบุคคลที่จะรังสรรค์สภาวะต่าง ๆ ขึ้นจากความว่าง ซึ่งจำเป็นต้องอาศัยทั้งตรรกะและพิชานในการกำหนดขอบเขตของความเป็นจริงให้เกิดเป็นรูปธรรม (Krummel, 2016: 14) อีกทั้งการที่มิกิต้องการยืนยันว่าแก่นรากของจินตนาการโดยเนื้อแท้ก็คือปรากฏการณ์รูปธรรม ในแง่นี้ยังแสดงถึงความพยายามที่จะปรับกระบวนทัศน์และการนิยามของคำว่าจินตนาการไปด้วยในพร้อมกัน ดังเจตนารมณ์ของมิกิ ความว่า

สิ่งที่ข้าพเจ้าพยายามครุ่นคิดเกี่ยวกับตรรกะแห่งจินตนาการ คือปรัชญาเชิงปฏิบัติ เมื่อเอ่ยถึงจินตนาการ ตลอดเวลาที่ผ่านมามันมักจะคิดเพียงว่าเป็นกิจกรรมในทางศิลปะ และถ้าพูดถึงแบบ ที่ผ่านมาก็มักถูกพิจารณาว่าเป็นจุดยืนทางทัศนะไปโดยสิ้นเชิง บัดนี้ข้าพเจ้าได้ปลดเปลื้องจากข้อจำกัดนั้นและผูกโยงจินตนาการเข้ากับวัฒนธรรมตามัญของพฤติกรรม สิ่งที่สำคัญต่อกรณีเช่นนั้นคือการเข้าใจพฤติกรรมที่ก่อร่างสร้างสิ่งต่าง ๆ ขึ้น ซึ่งไม่ใช่แค่เจตจำนงในทางนามธรรมดังเช่นที่อัสถิยนิยมทำกันอย่างที่ผ่านมา (Miki, 1967: 6-7)

จากฐานคิดดังกล่าว ทำให้พิจารณาได้ว่ามิกิพยายามนำเสนอกระบวนการทัศน์ใหม่ของจินตนาการในฐานะเป็นสัจภาวะ (real) ที่เกิดจากปฏิบัติการของจิตซึ่งคอยรังสรรค์จินตภาวะ (imaginary) ให้ปรากฏเป็นรูปธรรม จินตนาการจึงเป็นปรากฏการณ์เชิงสัจภาวะที่ประกอบสร้างขึ้นจากอัตภาวะและปรภาวะ (subjectivity and objectivity) รวมถึงเป็นจุดที่อุดมคติ (ideality) เข้ามาบรรจบกับความเป็นจริง (reality) ดังนั้นการประกอบสร้างจินตนาการจึงเท่ากับเป็นการเปิดเผยสภาวะภายในกับสภาวะภายนอก (interiority and exteriority) ที่สะท้อนจากปัญญา อารมณ์ สังคม และโลกที่ดำรงชีวิตอยู่ โดยทั้งหมดนี้สำหรับมิกิแล้ว จินตนาการจึงเป็นตรรกะของกิจกรรมการประกอบสร้างความเป็นจริงในเชิงปฏิบัติ (Krummel, 2016: 16)

โดยกิจกรรมเชิงปฏิบัติดังกล่าวตามข้อเสนอมิกินั้นประกอบด้วยกระบวนการรังสรรค์ของมายาคติ ระบบสังคม เทคโนโลยี และประสบการณ์⁶ ซึ่งกล่าวอย่างรวบยอดตามทัศนะของมิกิได้ดังนี้ (1) มายาคติ คือ กิจกรรมที่คอยทำให้สภาวะภายนอกสามารถเป็นจริงได้จากการกำหนดจินตนาการของสภาวะภายในซึ่งเกี่ยวข้องกับระบบสัญลักษณ์ที่คอยชี้นำพฤติกรรมให้ดำเนินไปสู่สัจภาวะ (2) ระบบสังคม คือ กิจกรรมการเข้าสัญลักษณ์ (signify) ผ่านกระบวนการทางวัฒนธรรมที่ทำให้การจินตนาการถึงโครงสร้างสมมติหรือระบบระเบียบของสถาบันทางสังคมนั้น ๆ

⁶ อันที่จริงนอกจากประเด็นของมายาคติ ระบบสังคม เทคโนโลยี และประสบการณ์แล้ว มิกิมีโครงการที่จะขยายขยายกระบวนการทัศน์ให้ครอบคลุมไปถึงกระบวนการทางภาษาของมนุษย์ด้วย แต่เป็นที่น่าเสียดายเนื่องจากเขาประสบเคราะห์กรรมที่ทำให้ดวงเสียชีวิตก่อนวัยอันควร

เกิดเป็นแบบแผน (เช่น ขนบธรรมเนียม ประเพณี หรือ ค่านิยม) ขึ้นมาได้อย่างเป็นจริง (3) เทคโนโลยี คือ กิจกรรมของการประดิษฐ์สร้างและสร้างสรรค์สิ่งใหม่ ๆ ซึ่งเกิดจากแรงขับเคลื่อนคือตรรกะและพิชานที่ปรารถนาจะทำให้จินตนาการเกิดเป็นสิ่งรูปธรรม แต่ถึงกระนั้นเทคโนโลยีก็ยังเป็นสิ่งที่ขึ้นอยู่กับกฎธรรมชาติ กล่าวคือ เป็นสภาวะทางเทคนิคที่มนุษย์ขยายผลจากกฎของธรรมชาติเดิม และ (4) ประสพการณ์ คือ กิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับอำนาจการตัดสิน (power of judgment) ของจินตนาการที่เชื่อมโยงกับกระบวนการทางภาษา ตรรกะ และพิชาน⁷

เมื่อพิจารณาทั้งหมดจะเห็นได้ว่า พัฒนาการของปรัชญาสำนักเกี่ยวโตจากรุ่นที่หนึ่งซึ่งมีภาพตัวแทนคือนิฮิตะมาสุรุ่นที่สองในแง่มุมมองของมิกิ นั้น มีจุดที่ชัดเจนว่า อิทธิพลของปรัชญาตะวันตกมีส่วนสำคัญต่อรูปแบบการพัฒนาของปรัชญาญี่ปุ่น สำนักเกี่ยวโตเป็นอย่างมาก โดยเฉพาะอย่างยิ่งวิธีปรากฏการณ์วิทยาถือว่าเป็นแนวทางที่มีบทบาทเป็นอย่างสูงต่อปรัชญาสำนักเกี่ยวโตทั้งสองรุ่น อีกทั้งในส่วนของพัฒนาการต่อมาในปรัชญาของมิกิเองก็เป็นการขับเคลื่อนในประเด็นที่ไม่ปรากฏในปรัชญาของนิฮิตะมาก่อนเช่นกัน อาทิ ความพยายามที่จะเชื่อมโยงกับมิติทางสังคมศาสตร์และมานุษยวิทยา รวมถึงประเด็นของเทคโนโลยีที่มีกินำมาเสนอในแง่มุมมองของปรัชญาญี่ปุ่นก็เป็นสิ่งที่ใหม่เป็นอย่างมาก ณ เวลานั้น ถึงแม้ในส่วนของกระบวนการทัศน์จะยังหมกมุ่นอยู่กับปัญหาเรื่องความเป็นเอกภาพของอัตวิสัยและภววิสัยก็ตาม แต่ก็แสดงให้เห็นถึงการปรับกระบวนการทัศน์จากเดิมที่มีความเป็นนามธรรมในรุ่นที่หนึ่งมาสู่กระบวนการวิธีที่เป็นรูปธรรมมากขึ้นในรุ่นที่สองต่อไป

⁷ ดูประเด็นทั้งหมดเพิ่มได้ในเอกสารปฐมภูมิฉบับภาษาญี่ปุ่น ‘รวมนิพนธ์ของมิกิ คิโยชิ เล่มที่ 8 ว่าด้วยตรรกะแห่งจินตนาการ’ (Miki, 1967) หรือดูสรุปภาพรวมได้จากเอกสารทุติยภูมิฉบับภาษาอังกฤษ ‘Introduction to Miki Kiyoshi and his Logic of Imagination’ (Krummel, 2016)

สรุปและอภิปรายผล

ข้อสรุปจากการแปลและการสืบสอบพัฒนาการของปรัชญาสำนักเกี่ยวโตรุ่นที่สองผ่านภูมิหลังตรรกะแห่งจินตนาการของมิกิ คิโยะชิ ได้ทำให้พบว่า 'ตรรกะแห่งจินตนาการ' เป็นข้อเสนอทางปรัชญาที่เกิดมาจากความต้องการจะผสมผสานปรากฏการณ์วิทยากับทฤษฎีแบบของอริสโตเติลและกรอบคิดเชิงตรรกะของเฮเกลเข้าไว้ด้วยกัน ซึ่งทำให้ในอีกด้านหนึ่งมิกิเองก็เรียกตรรกะแห่งจินตนาการนี้ว่าเป็น 'ตรรกะแห่งแบบ' โดยมีเป้าหมายเดียวกับปรัชญาสำนักเกี่ยวโตในรุ่นก่อนคือเพื่อแก้ปัญหาเรื่องความเป็นเอกภาพของอัตวิสัยและภววิสัย แต่ภายใต้เป้าหมายเดียวกันนี้มิกิได้วางปลายทางของข้อเสนอไว้ที่กระบวนการของปรากฏการณ์รูปธรรม จึงทำให้แตกต่างไปจากปรัชญาของนิติตะที่เน้นกระบวนการนามธรรมในเชิงอภิปรัชญา ทว่ามิกิมุ่งเน้นที่การเป็นปรัชญาเชิงปฏิบัติ

อีกทั้งยังพบว่า มิกิได้เปิดเผยถึงนักปรัชญาที่มีอิทธิพลต่อเขาโดยตรงไปตรงมา ซึ่งทำให้พิจารณาได้ถึงมูลเหตุในการผสมผสานแนวคิดต่าง ๆ เข้าสู่กระบวนการตรรกะแห่งจินตนาการ รวมไปถึงความต้องการยกระดับศาสตร์เชิงพรรณนาให้มีความทัดเทียมกับวิทยาศาสตร์ ซึ่งหมายความว่า มิกิมุ่งมั่นจะทำให้ตรรกะแห่งจินตนาการเป็นวิธีวิทยาที่สำคัญสำหรับการวิเคราะห์ปรากฏการณ์ทางวัฒนธรรมหรือสถานการณ์ทางสังคมจากมุมมองที่เป็นเอกภาพโดยปราศจากทัศนคติที่โน้มเอียงไปยังอัตวิสัยหรือภววิสัยไม่ว่าทางใดก็ทางหนึ่ง ตรรกะแห่งจินตนาการของมิกิจึงเกี่ยวข้องไปถึงมโนทัศน์เรื่องจิตสำนึก ความเป็นจริง สังคม และการประกอบสร้างบรรทัดฐานขึ้นจากจินตนาการ รวมถึงการประกอบสร้างความปรารถนาที่มนุษย์ต้องการขยายตนเองออกจากธรรมชาติมาสู่เทคโนโลยี โดยทั้งหมดนี้จึงก่อให้เกิดพัฒนาการและการปรับกระบวนการจากปรัชญาสำนักเกี่ยวโตรุ่นที่หนึ่งมาสู่รุ่นที่สองและเป็นคุณูปการต่อแวดวงปรัชญาญี่ปุ่นสมัยใหม่ แต่ถึงกระนั้นก็น่าเสียดายที่โครงการทางปรัชญาของมิกิไม่สามารถดำเนินไปได้จนถึงที่สุด เนื่องจากเขาต้องมาด่วนจากไปก่อนวัยอันควร ซึ่งในปีที่มิกิถึงแก่กรรมนั้นคือ ค.ศ. 1945 เป็นปีเดียวกับที่สงครามโลกครั้งที่สองสิ้นสุดลง แล้วยังเป็นปีเดียวกับที่นิติตะผู้เป็นอาจารย์ของเขาเองก็ถึงแก่กรรมเช่นเดียวกัน ถือเป็นการปิดฉากสองหมุดหมาย

สำคัญแห่งปรัชญาสำนักเกี่ยวโยงในพร้อมกัน แต่ถึงกระนั้นปรัชญาสำนักเกี่ยวโยงก็ยังคงได้รับการสืบทอดสกลความคิดมาสู่รุ่นที่สาม คือ อุเอะดะ ชิซึเทะรุ (Ueda Shizuteru 1926-2019) และ นิชิมุระ เออิชิน (Nishimura Eishin 1933-) ที่ยังสืบสานกระบวนทัศน์ปรัชญาสำนักเกี่ยวโยงเรื่อยมาถึงปัจจุบัน

อย่างไรก็ดี นอกจากข้อสรุปที่พบจากการสืบสอบในด้านพัฒนาการแล้วยังพบอีกว่าในส่วนของกระบวนทัศน์ยังมีข้อค้นพบซึ่งเป็นประเด็นสำคัญที่ต้องอภิปรายถึง เนื่องจากเป็นสิ่งที่ปรากฏในปรัชญาของมิกิอย่างเฉพาะเจาะจง และเป็นจุดที่ทำให้ปรัชญาสำนักเกี่ยวโยงรุ่นที่สอง (ของมิกิ) มีความแตกต่างไปจากรากฐานเดิมคือการเสนอกระบวนทัศน์ปรัชญาเทคโนโลยีของมิกิในตรรกะแห่งจินตนาการกล่าวคือ แนวคิดเรื่องเทคโนโลยีของมิกินั้นไม่ใช่เทคโนโลยีตามนิยามของวิทยาศาสตร์ แต่เทคโนโลยีตามทัศนะของมิกิคือสภาวะการณ์ของชีวิตที่มนุษย์ทำการปรับเปลี่ยนแบบของธรรมชาติให้สอดคล้องกับชีวิตและวัฒนธรรม ดังข้อเสนอของเขาความว่า “เทคโนโลยีคือสิ่งที่เก่าแก่และมีความเป็นสากลซึ่งมาพร้อมกับวัฒนธรรมของมนุษยชาติ [...] ธรรมชาติเองก็เป็นสภาพทางเทคโนโลยี และธรรมชาติก็สร้างแบบขึ้นมา เทคโนโลยีของมนุษย์สืบสานผลงานของธรรมชาติอย่างต่อเนื่อง” (Miki, 1967: 9–10)

สอดคล้องกับข้อสังเกตของที่ว่าเทคโนโลยีตามทัศนะของมิกิ คือ “สภาวะทางเทคนิคของธรรมชาติ (technics of nature)” โดยที่ Krummel (2016: 20-21) ได้ขยายความทัศนะของมิกิเพิ่มเติมเพื่อสนับสนุนให้เห็นเป็นรูปธรรมว่า “ชีวิตมีวิวัฒนาการผ่านการเผชิญต่อสภาพแวดล้อม โดยการปรับตัวเข้าหามันผ่านเทคโนโลยีในแบบของตัวเอง กิจกรรมทั้งหมดของชีวิตในแง่นี้จึงล้วนเป็นสภาวะทางเทคนิค [...] เทคนิคที่ขยับขยายความหมายให้กว้างขวางขึ้นเช่นนี้เป็นสภาวะธรรมชาติในทางชีวภาพโดยทั่วไป” และยิ่งไปกว่านั้น มิกิไม่ได้พิจารณาในทัศนะของเทคโนโลยีว่าเป็นแค่สิ่งที่ปรากฏต่อธรรมชาติของโลกภายนอกแต่เพียงอย่างเดียว ทว่าสภาวะภายในของมนุษย์เองก็มีสิ่งที่เรียกว่าเทคโนโลยีด้วยเช่นกัน เพราะมนุษย์เองก็เป็นสิ่งที่ดำรงอยู่ในโลกธรรมชาติ ดังนั้นเทคโนโลยีที่อยู่คู่กับสภาวะภายในของมนุษย์มาอย่างช้านานก็คือ “เทคโนโลยีของจิต” (Miki, 1967: 11) ซึ่งมองได้ว่าเป็น

เทคนิควิธีในทางจิตวิทยาที่มนุษย์ได้มาจากการบ่มเพาะทางวัฒนธรรมโดยพัฒนาจากแนวคิดเรื่องจิตวิญญาณให้กลายเป็นระเบียบวิธีในการศึกษาเกี่ยวกับจิต

แต่ถึงกระนั้นต้องเข้าใจว่ามีก็เองก็เน้นย้ำถึงข้อจำกัดของจิตวิทยาด้วยเช่นกัน กล่าวคือ "...เทคโนโลยีนั้น [จิตวิทยา] เป็นเทคโนโลยีของจิตโดยไม่ได้เป็นการปฏิบัติจริง" (Miki, 1967: 11) ซึ่งแตกต่างไปจากตรรกะแห่งจินตนาการที่มีวิจากรากฐานให้เป็นปรัชญาเชิงปฏิบัติ ส่งผลให้ทัศนะของมิกิในแง่นี้สอดคล้องกับข้อค้นพบของ Muramoto (2010: 11) ที่ชี้ให้เห็นว่าตัวของมิกิเองก็ไม่ได้พึงพอใจต่อระเบียบวิธีของจิตวิทยามากนัก เพราะเขาคาดหวังว่าจิตวิทยาที่แท้จริงต้องไม่เพียงแค่การศึกษาค้นคว้าเชิงวิชาการหรือในเชิงวิทยาศาสตร์เท่านั้น แต่อันที่จริงจิตวิทยาต้องมีพันธกิจต่อกิจกรรมของมนุษย์ซึ่งรวมไปถึงเรื่องการศึกษาวรรณกรรมของมนุษย์อยู่ในที่

เมื่ออภิปรายถึงจุดนี้จะพบว่า นิยามของเทคโนโลยีตามทัศนะของมิกิจะมนัยทางวัฒนธรรมมากกว่าในทางวิทยาศาสตร์ และแม้แต่ตัวของมิกิเองก็ยืนยันว่าเทคโนโลยีตามมโนทัศน์ของเขาก็คือสิ่งที่เกี่ยวข้องกับธรรมชาติ ซึ่งหากใช้มโนทัศน์ของคนยุคสมัยปัจจุบัน (ที่นำนวัตกรรมและเทคโนโลยีเบ่งบานอย่างเต็มที่) เข้าไปตัดสินนิยามของมิกิย่อมต้องพบกับความแปลกในมุมมองของมิกิ จากการที่เขาเน้นย้ำว่าเทคโนโลยีเป็นสิ่งที่มีความหมายมากกว่าที่จะเป็นวัตถุหรือนวัตกรรมทางวิทยาศาสตร์ อย่างไรก็ตาม เรายังสามารถเข้าใจทัศนะของมิกิในเรื่องนี้ได้จากข้อค้นพบของ Inutsuka (2022: 235) ที่ได้ทำการสืบสอบพัฒนาการเชิงประวัติศาสตร์ของนิยามและมโนทัศน์เกี่ยวกับคำว่า 'เทคโนโลยี' ที่ถูกใช้ในประเศญี่ปุ่นอย่างเป็นทางการเฉพาะเจาะจง ซึ่งทำให้พบว่าคำว่าเทคโนโลยีหรือที่ในภาษาญี่ปุ่นใช้คำว่า gijutsu (技術 : จิ-จุกุ-ซึ) แต่เดิมเป็นคำที่หยิบยืมมาจากวัฒนธรรมจีนซึ่งแรกเริ่มเลยนั้นมีความหมายกว้าง ๆ โดยหมายถึง 'ศิลปะ' หรือ 'เทคนิค'

กระทั่งเข้าสู่ศตวรรษที่ 19 ญี่ปุ่นเริ่มมีการแปลเอกสารตำราที่เป็นภาษาตะวันตกมาสู่ภาษาญี่ปุ่น แต่ก็ยังไม่มีความชัดเจนว่าจะใช้คำใดเทียบเคียงกับคำว่าเทคโนโลยีของตะวันตก (Western technology) ต่อมาในศตวรรษที่ 20 ได้มีการโต้แย้งกันเป็นประเด็นของเทคโนโลยีอย่างเป็นทางการ และเป็นเหตุให้บรรดานักคิด

นักปรัชญาต่างก็สรรคำมาใช้เทียบเคียงกับคำว่าเทคโนโลยี และทำให้คำว่า *gijutsu* เริ่มกินความไปถึงนิยามของเทคโนโลยีตะวันตก ยิ่งไปกว่านั้น ด้วยข้อค้นพบเพิ่มเติมของ Inutsuka (2022: 242-243) ยังชี้ให้เห็นถึงนิยามของคำว่าเทคโนโลยีตามนัยของมิกิโดยยืนยันว่า เทคโนโลยีตามทัศนะของมิกิ คือ *มนุษย์เทคโนโลยี* (human technology) ที่อยู่บนรากฐานของเทคโนโลยีแห่งธรรมชาติ (technology of nature) และตัวเขาเองก็ใช้คำว่าเทคโนโลยีในมิตินี้อย่างเคร่งครัดในงานเขียนชิ้นสำคัญของเขา คือ ตรรกะแห่งจินตนาการ

ทั้งนี้ โดยข้อค้นพบจากการสืบสอบทั้งประวัติศาสตร์การพัฒนามนุษย์และนิยามของคำว่าเทคโนโลยีในประเทศญี่ปุ่นได้นำมาสู่ข้อสรุปของ Inutsuka ที่พบว่า ตั้งแต่อดีตจนถึงศตวรรษที่ 18 นั้น คำว่าเทคโนโลยีเดิมหมายถึงศิลปะและเทคนิควิธีเชิงศิลป์ที่ญี่ปุ่นได้นำเข้ามาจากจีน ต่อมาในศตวรรษที่ 19 และ 20 เมื่อมีการรับเอาวัฒนธรรมและวิทยาศาสตร์ตะวันตกเข้ามาอย่างเข้มข้น จึงเริ่มใช้คำว่าเทคโนโลยีในแง่ของวิทยาศาสตร์และนวัตกรรมตามนิยามเดียวกับโลกตะวันตก แต่ในส่วนของมิกินั้นพบว่าเขาใช้คำว่าเทคโนโลยีอย่างจำเพาะเจาะจงในฐานะศัพท์เฉพาะทางปรัชญาตามข้อเสนองานเขียนของเขา โดยข้อสรุปนี้ถือเป็นชิ้นส่วนสำคัญที่ทำให้ตอบข้อสงสัยได้ว่าเหตุใดมิกิจึงตีความคำว่าเทคโนโลยีว่ามีแก่นแกนอยู่ที่มนุษย์กับธรรมชาติ นั่นเพราะบริบททางประวัติศาสตร์ของญี่ปุ่นในช่วงเวลาของมิกินั้นเป็นรอยต่อระหว่างวิถีชีวิตที่อยู่กับธรรมชาติของวัฒนธรรมตะวันออก (ญี่ปุ่น) ที่ยังไม่ผสมกลมกลืนกันดีกับโลกแห่งนวัตกรรมและเทคโนโลยีที่มาจากตะวันตก

ฉะนั้น กล่าวโดยสรุปจากผลการสืบสอบพัฒนาการและวิเคราะห์การปรับกระบวนการทัศน์ผ่านภูมิหลังทางความคิดใน *'บทเกริ่นนำตรรกะแห่งจินตนาการ'* ของมิกิได้ทำให้พบว่า ประเด็นสำคัญที่เป็นความพยายามของมิกิคือการอาศัยรากฐานเดิมจากปรัชญาของนิชิตะมาพิจารณาในอีกแง่มุมที่แตกต่างออกไป กล่าวคือ นิชิตะมุ่งเน้นให้ความสำคัญกับกระบวนการนามธรรมในทางอภิปรัชญาที่มีตรรกะของความว่างเป็นแก่นแกน ขณะที่มิกิเชื่อเชิญให้หวนกลับมาพิจารณาประเด็นที่มีความเป็นรูปธรรมมากขึ้น ซึ่งยังหมายรวมไปถึงประเด็นของธรรมชาติสังคม และเทคโนโลยี โดยทั้งหมดนี้เป็นสิ่งที่มิกิได้แสดงให้เห็นถึงบทบาทของเขา

ที่มีต่อการพัฒนาปรัชญาญี่ปุ่น ตลอดจนแสดงให้เห็นร่องรอยของการปรับกระบวนการทัศน์ไปตามบริบทของยุคสมัยใหม่ที่ผ่องถ่ายมาสู่ปรัชญาสำนักเกี่ยวตรุ่นที่สองได้เป็นอย่างดี

เอกสารอ้างอิง

- สรัญญา คงจิตต์. (2554). **สถานภาพความรู้และความเข้าใจ “ญี่ปุ่น” ของสังคมไทย: ศึกษาจากวิทยานิพนธ์ญี่ปุ่นศึกษา.** (รายงานการวิจัย). เชียงใหม่: คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- สรัญญา คงจิตต์. (2556). “สถานภาพความรู้และความเข้าใจ ‘ญี่ปุ่น’ ของสังคมไทย: ศึกษาจากวิทยานิพนธ์ญี่ปุ่นศึกษา.” *วารสารเครือข่ายญี่ปุ่นศึกษา* 3(1), 34–48.
- สรายุทธ เลิศปัจฉิมนันท์. (2561). **การสังเคราะห์ห้วงค์ความรู้ด้านปรัชญาญี่ปุ่นในประเทศไทย.** (รายงานการวิจัย). กรุงเทพฯ: คณะมนุษยศาสตร์และประยุกต์ศิลป์ มหาวิทยาลัยหอการค้าไทย.
- Inagaki, B. R. (1993). “The Concept of Creation in the Philosophy of Kitaro Nishida.” pp. 291–301 in *Contemporary Philosophy: A New Survey*. Vol. 7, edited by G. Fløistad. Dordrecht: Springer Netherlands.
- Inutsuka, Y. (2022). “The Historical Development of the Concept of Technology in Japan.” *Mechane* 0, 235–45.
- Krummel, J. (2016). “Introduction to Miki Kiyoshi and His Logic of Imagination.” *Social Imaginaries* 2(1), 13–24.
- Miki, K. (1967). *Miki Kiyoshi Complete Collection (Vol. 8): The Logic of Imagination* [三木清全集〈第八卷〉構想力の論理]. Tokyo: Iwanami Shoten.
- Muramoto, S. (2010). “Kiyoshi Miki (1897-1945) : Age, Life, Works and Implications for Jungian Psychology.” *Journal of Foreign Studies* 61(6), 7–29.

เอกสารดูเพิ่มเติม

สรายุทธ เลิศปัจฉิมนันท์ และ คำแหง วิสุทธางกูร. (2561). “การลดทอนเชิง
อภาวีวิทยาในปรัชญาญี่ปุ่นสมัยใหม่ของนิชิตะ คิตะโร.” **วารสาร
มนุษยศาสตร์ สังคมศาสตร์ 35(3)**, 39–65.

สรายุทธ เลิศปัจฉิมนันท์ และ คำแหง วิสุทธางกูร. (2562). “ประสบการณ์พิสุทธ์แท้:
จุดกำเนิดปรัชญาญี่ปุ่นสมัยใหม่ของนิชิตะ คิตะโร.” **วารสารมหาวิทยาลัย
ศิลปากร 39(2)**, 31–39.

สรายุทธ เลิศปัจฉิมนันท์ และ รัตน์จิต ทองเปรม. (2565). **การศึกษาวิเคราะห์
ภาวีวิทยาของความสุขและสุขภาวะที่ดีในมโนทัศน์ทางปรัชญาว่าด้วย
โคฟูกุ ของ นิชิตะ คิตะโร.** (รายงานการวิจัย). กรุงเทพฯ: คณะมนุษยศาสตร์
มหาวิทยาลัยหอการค้าไทย.

สรายุทธ เลิศปัจฉิมนันท์ และ รัตน์จิต ทองเปรม. (2565). “ญี่ปุ่นที่ไร้ซึ่งปรัชญา:
บทแปลและบทวิเคราะห์ยุคสมัยในทัศนะของมิกิ คิโยะชิ.” **วารสารปรัชญา
และศาสนา มหาวิทยาลัยขอนแก่น 7(1)**, 24–41.